

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

výtisk číslo: 1

Diplomová práce

Téma:

Sporné otázky nutné obrany v judikatuře

Vedoucí práce:

Prof. JUDr. Pavel Šámal, Ph.D.

Zpracoval:

Petr Vodehnal, 5. ročník

Školní 202

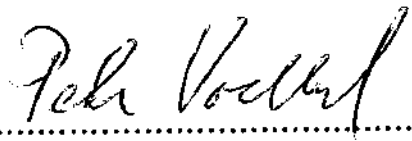
257 44 Netvořice

Netvořice VIII/2008

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Netvořice, 20.8. 2008

.....

Petr Vodehnal

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych poděkoval Prof. JUDr. Pavlu Šámalovi, Ph.D. za jeho cenné připomínky, rady a pomoc při zpracování tohoto tématu.

Osnova diplomové práce

I. Úvod.....	3
II. Nutná obrana jako jedna z okolností vylučujících protiprávnost.....	5
A. Stručný historický vývoj nutné obrany.....	5
B. Institut nutné obrany.....	11
C. Nutná obrana proti útoku trestně neodpovědných osob.....	15
D. Excesy z mezí nutné obrany	19
III. Nutná obrana v judikatuře.....	24
A. Podmínky nutné obrany.....	26
1. Proporcionalita a přiměřenost u nutné obrany.....	26
2. Subsidiarita u nutné obrany.....	36
3. Putativní nutná obrana.....	38
4. Pomoc v nutné obraně.....	44
5. Některé další podmínky charakterizující nutnou obranu	47
B. Vztah nutné obrany k některým trestným činům.....	49
1. Porušování domovní svobody (§ 238 tr. zák.).....	49
2. Omezování osobní svobody (§ 231 tr. zák.).....	53
3. Ochrana majetku.....	58
4. Útok na veřejného činitele (§ 155 tr. zák.).....	60
5. Rvačka (§ 225 tr. zák.).....	62

C. Procesní aspekty u nutné obrany.....	66
IV. Judikatura k excesům z nutné obrany.....	69
A. K excesu nutné obrany obecně.....	69
B. Exces intenzivní.....	71
C. Exces extenzivní.....	74
D. Exces chabý (asthenický).....	81
E. Exces jarý (sthenický).....	83
V. Úvahy de lege ferenda.....	84
VI. Závěr.....	90
VII. Přílohy.....	94
A. Použitá literatura.....	94
B. Uvedená a související judikatura.....	97

I. ÚVOD

„Bránit se proti násilí násilím dovolují totiž všechny zákony a veškeré právo.“ (*VIM ENIM VI DEFENDERE OMNES LEGES OMNIAQUE IURA PERMITTUNT*). Již tento citát pocházející z první poloviny 5. století, jehož autorem je římský dějepisec Orosius Paulus, přiznává přirozené právo bránit se proti aktům bezpráví a postavit se důrazně násilí, které není občan nucen snášet.

Jak je vidět i podle výše zmíněného citátu problematika sebeobraný resp. nutné obrany byla aktuální již ve starém Římě a je zřejmé, že řešení tohoto institutu vyvolává dodnes řadu nejasností.

Téma mé diplomové práce zní: Sporné otázky nutné obrany v judikatuře. Jak již z názvu vyplývá, jádrem práce bude analýza judikatury československých a českých soudů, která se týká institutu nutné obrany. Pokusím se judikaturu nejprve rozčlenit podle jednotlivých dílčích otázek a následně popsat stěžejní vývojové tendence v rozhodovací činnosti soudů. Ovšem ještě předtím bude předcházet krátké pojednání o nutné obraně jako takové, a zejména budou nastíněny otázky, které stále - jak v teorii, tak i praxi - vyvolávají určité nejasnosti.

Nutná obrana jako institut trestního práva je sama o sobě velmi komplikovanou, ale také zároveň velice zajímavou kategorií. Asi také proto je toto téma stále aktuální a v odborných kruzích je častým tématem publikační činnosti.

Je velice složité vtěsnat institut nutné obrany do jediného zákonného ustanovení, jak je tomu nyní, neboť na tomto ustanovení je pak závislé řešení celé řady reálných a často dosti odlišných případů a životních situací. Na tomto místě ovšem ještě nechci hodnotit, zda je současná

úprava dostačující či nikoli, k tomu poslouží kapitola, která se bude týkat úvah de lege ferenda.

Jakkoli je třeba vyzdvihnout častou publikační činnost týkající se sporných otázek nutné obrany v odborných kruzích, o to méně již přesvědčivěji působí častá nejednotnost v rozhodovací činnosti soudů, špatná, neprofesionální a bohužel často dosti zavádějící činnost medií, která jsou hlavním zdrojem informovanosti ve společnosti. Nejednou se stává, že rozhodnutí soudu je sice správné, ale média ho prezentují neúplně, popularizačně, či se zaměří pouze na jednotlivosti, aby zaujala, co nejširší masu lidí. Výsledkem této činnosti, která místo objektivního poskytování informací dává přednost spíše senzaci a větší „zajímavosti“, je ovšem špatná informovanost společnosti, ztráta objektivního pohledu na věc a vyvolání mylných představ o institutu nutné obrany. Pak se jen těžko můžeme divit, že stále častěji dochází k netečnosti svědků útoků a trestných činů, kteří se bojí zasáhnout, aby místo předpokládané pochvaly nebyli trestáni za překročení mezí nutné obrany, za tzv. exces.

II. NUTNÁ OBRANA JAKO JEDNA Z OKOLNOSTÍ VYLUČUJÍCÍCH PROTIPRÁVNOST

A. Stručný historický vývoj nutné obrany

Beztrestnost jednání v nutné obraně je uznávána odpradáвна. Již v právu pozdního středověku ji uznávali italští právníci. Charakteristické je pro ni zejména postupné rozšiřování, pokud jde o okruh zájmů, které bylo možné postupem času beztrestně chránit. Její význam byl původně uznáván jen u útoků na život, ale později byla ochrana přiznávána i jiným zájmům.¹

Je třeba si připomenout, že odůvodněním nutné obrany se zabývali mnozí filozofové, politikové i právníci. Za všechny zmíním jednoho z nejvýznamnějších starořímských řečníků a právníků, a to Cicera, který viděl v uznání nutné obrany přirozený zákon (nata lex).²

Na našem území byla poprvé v novodobých dějinách upravena nutná obrana v císařském patentu č. 117/1852 ř.z., kterým byl vydán pro tehdejší rakouskou říši trestní zákoník. Nutná obrana je tam upravena v ustanovení §2 písm. g) mezi důvody vylučujícími zlý úmysl pod názvem „spravedlivá nutná obrana“. Vykročení z mezí této nutné obrany se pak trestalo podle povahy okolností. Většinou jako trestný čin z nedbalosti. Nutná obrana se v takovém pojetí považovala za právo veřejnoprávní povahy, tedy jako zvláštní právo jednotlivce nezávislé na státu. Právní důvod nutné obrany záležel v tom, že právo nemusí ustupovat bezpráví.³

Po vzniku ČSR v roce 1918 byl převzat tzv. recepčním zákonem celý dosavadní právní řád, platný na svém území. Dovětek „platný na svém území“ znamená, že na území Čech v té době platil trestní zákoník z roku

¹ Solnař, V. Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Orac, 2003, s. 145.

² Solnař, V. Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Orac, 2003, s. 145.

³ Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 30.

1852, ale na Slovensku byl platný uherský trestní zákon z roku 1878 ve znění novel společně s řadou dalších trestních zákonů. Ten na rozdíl od trestního zákona z roku 1852 upravoval nutnou obranu v samostatném ustanovení pod názvem „Oprávněná obrana“.⁴

Nutnou obranu šlo použít jen na ochranu života, svobody a jmění. Miříčka např. uvádí, že extenzivním výkladem slova život je třeba uzнат obranu na tělesnou integritu vůbec. Nutná obrana proti útoku na čest byla vyloučena, což mimo jiné dokládá judikát č. 3584/29 rozh. tr.⁵ Mezi obranou a útokem byla sice vyžadována proporcionalita, ale bylo již možné chránit statek menší hodnoty poškozením statku větší hodnoty. Při vykročení (excesu) z mezí nutné obrany se rozlišoval exces jarý (sthenický), který vzniká např. ze zlosti apod. a exces chabý (asthenický) z poděšení, strachu, leknutí s tím, že při asthenickém excesu byl napadený beztrestný.⁶

Jisté nejasnosti se vyskytly jak posuzovat možnost útěku před útokem. Zatímco judikát č. 1633/23 Sb. rozh. tr.⁷ útěk nevyžadoval, Kallabův komentář k trestnímu zákonu možnosti užít nutnou obranu vylučuje, pokud bylo možné snadno a bez nebezpečí uniknout.⁸

Ačkoli již v této době, zejména po formální stránce, připomínala úprava nutné obrany i její současné vyjádření, existovaly stále mnohé rozdíly. Jako poslední nuanci od současné úpravy bych zmínil, jak uvádí Solnař, že

⁴ Císařová, D., Čížková, J. Aktuální problémy z hlediska nových kodifikací. Praha : AUC, Iuridica, 1986, č. 1, s. 21.

⁵ Judikát uveden, s. 47.

⁶ Lata, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 21.

⁷ Judikát zmíněn, s. 36.

⁸ Lata, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 21.

v tehdejší úpravě byli chráněni pouze jednotlivci, nikoliv tedy kolektivy osob nebo stát.⁹

V roce 1950 byl vydán nový trestní zákoník pod č. 80/1950 Sb., který upravil nutnou obranu v ustanovení § 8. Tento zákon byl poplatný společenskopolitickým změnám, které se u nás udály v roce 1948 a celé trestní právo tak zaznamenalo značný příklon k sovětskému vzoru.

Příznačné bylo, že kolektivní zájmy společnosti staví před zájmy jednotlivce. V učebnici trestné právo z roku 1956 je toto vyzdvihováno jako pokrok od egoistických zájmů buržoazních kodexů. Typické bylo zejména užívání nesnadno definovatelných, širokých pojmů, které tak dávaly možnost rozšiřovat trestní odpovědnost a zneužívat trestní předpisy jako celek.¹⁰

Naopak jako přínos je dle mého názoru vnímat to, že nutná obrana jednotlivce již nebyla nijak omezena a okruh zájmů chráněných trestním zákonem se tak rozšířil. Bylo tak možné hájit i jiné zájmy než život, svobodu, majetek - a to např. čest.

Jistá diskontinuita s předchozí platnou úpravou spočívala v tom, že nutná obrana byla připuštěna i proti útoku šílence a osoby do 15 let.¹¹ Nutná obrana se tedy vztahovala i na situace, na které se dnes podle některých právních názorů použije institut krajní nouze.¹²

V § 8 písm. b) bylo uvedeno, že „jednání... není trestným činem, jestliže obrana byla útoku přiměřená“. Užití termínu „přiměřená“ může na první pohled budít obavu, že možnost obrany nebyla příliš široká. Přiměřenost

⁹ Solnař, V. Trestní právo hmotné. Praha : 1947, s. 107.

¹⁰ Lata, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 22.

¹¹ Srov. kapitulu II. C. Nutná obrana proti útoku trestně neodpovědných osob, s. 15 - 18.

¹² Lata, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 22.

definuje judikát NS ČSR – 6 Nt 301/58: „ Předpokladem nutné obrany je (...) b) přiměřenost obrany, přičemž je nutno zdůraznit, že se nevyžaduje úplná úměrnost mezi významem ohroženého společenského vztahu a vztahu dotknutého nutnou obranou. Proto nesmí být velký nepoměr mezi škodou, která společnosti vzniká odvracením útoku, a škodou, která společnosti hrozí“.¹³ Tento judikát dle mého názoru výše uvedenou obavu poměrně vyvrátil, když termín „přiměřená“ vyložil v rámci takové míry proporcionality, která by měla být u nutné obrany vykládána podstatně úžeji než je tomu u krajní nouze.¹⁴

V současné době platný trestní zákon č. 140/1961 Sb. byl vydán v době relativního uvolnění společenských poměrů, na které reagoval zúžením trestní represe. Nutná obrana je upravena v § 13. Ve srovnání s dříve platným předpisem podstatně uvolnil podmínky nutné obrany ve prospěch obránce v tom směru, že podmínky nutné obrany byly splněny, pokud nutná obrana nebyla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Tato abstraktní formulace byla v praxi průběžně doplňována řadou rozhodnutí nejvyšších soudů k jednotlivým dílčím problémům.¹⁵

Slovo „zřejmě“ lze chápat dvěma způsoby. Buď jako subjektivní prvek u obránce nebo jako vyjádření pro „hrubě“.¹⁶ Dolenský se ve své práci přiklání ke druhé možnosti, když říká: „Zřejmě je to, co je nepochybné,

¹³ Lata, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 22.

¹⁴ Více o této problematice bude pojednáno v kapitole II. C. o nutné obraně, která se bude věnovat mimo jiné srovnání proporcionality a přiměřenosti u nutné obrany a krajní nouze, s. 11 a násl.

¹⁵ Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 31.

¹⁶ Lata, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 22.

očividné a jasné. Pochybné případy se posuzují ve prospěch toho, kdo zakročuje.“¹⁷

Obrana proti napadení nepřičetným a mladším 15 let se posuzuje jako krajní nouze¹⁸ s tím, že se podmínky dovoleného jednání dále rozšiřují analogicky dle § 13. Možnost využití institutu krajní nouze se užitím slova „zřejmě“ rozšiřuje, takže při pochybnosti je třeba krajní nouzi připustit.¹⁹

Poslední významná novela týkající se nutné obrany byla uskutečněna v roce 1993, s účinností od 1.1. 1994. § 13 trestního zákona byl změněn novelou č. 290/1993 Sb., která zaměnila dva termíny. První změna se týkala slova „zřejmě“, které zaměnila za sousloví „zcela zjevně“ a druhá sousloví „povaze a nebezpečnosti“, které zaměnila slovem „způsobu“. Na první pohled je zřejmé, že tato novela měla přispět k dalšímu zmírnění podmínek nutné obrany a přimět tak soudy, aby se v případě sporných případů přiklonily spíše na stranu obránce.²⁰

V takovém duchu o účelu novely hovoří také její důvodová zpráva. Novela znamenala zúžení výčtu okolností, které musí brát obránce v úvahu, a tím i jeho menší zatížení při rozhodování o způsobu obrany. Pod pojem „způsob útoku“ na rozdíl od dřívějšího pojmu „povaha a nebezpečnost útoku“ lze zahrnout jen poměr intenzity útoky a obrany, nikoli už poměr ohroženého a obětovaného právního statku (tzv. proporcionalita).²¹

¹⁷ Dolenský, A. Přiměřenost nutné obrany. Praha : Sborník prací z trestního práva, K sedmdesátým narozeninám prof. Dr. Vladimíra Solnaře, Univerzita Karlova, 1969, str. 25.

¹⁸ Srov. kapitulu II. C. Nutná obrana proti útoku trestně neodpovědných osob, s. 15 - 18.

¹⁹ Lata, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2, s. 22.

²⁰ Jisté námitky k slovnímu spojení „způsob útoku“ jako ke spojení rozšiřujícímu možnosti obránce resp. jako ke spojení, které má vystihnout celou nebezpečnost útoku, vyjádřil Fremr, R., Zelenka, P. K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona. Právní praxe, 1994, č. 6, s. 339.

²¹ Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 24 uvádí, že novela rozšířila meze posuzování nutné obrany. Dle jeho názoru touto novelou odpadla proporcionalita ohrožené a obětované hodnoty.

Domnívám se, že ačkoliv byl prvek proporcionality touto novelou velmi oslaben, přesto se do jisté míry uplatňuje stále v rámci tzv. přiměřenosti nutné obrany. Přiměřenost nutné obrany

Neznamená to ovšem, že poměr mezi ohroženým a obětovaným právním statkem již nyní nehraje vůbec žádnou roli, poněvadž zde musí být jistý korektiv v případech mimořádného nepoměru ohrožených a obětovaných zájmů.²²

sice znamená poměr mezi intenzitou útoku a obrany, ale posouzení této intenzity je bezpochyby závislé i na poměru škod v obraně jednajících způsobených a z útoku hrozících, kde je jistý prvek proporcionality stále patrný.

²² Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon - komentář, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 117.

B. Institut nutné obrany

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou takové okolnosti, které pachatele činu, který by jinak, za jiných okolností byl trestným činem, ospravedlňují. Toto jednání již od počátku není trestným činem, schází tu protiprávnost a nebezpečnost činu pro společnost. Právě to, že již od počátku nejde o trestný čin, je odlišuje od případů zániku trestnosti.²³ Dá se říci, že tvoří relativně homogenní skupinu okolností v rámci základů trestní odpovědnosti, které jsou uváděny společně v učebnicích a pracích týkajících se trestního práva.

Je nutné podotknout, že trestní zákon termín okolnosti vylučující protiprávnost výslovně neuvádí, a jedná se proto o termín ryze teoretický. V současném znění trestního zákona jsou uvedeny tři okolnosti vylučující protiprávnost. Jsou jimi nutná obrana (§13), krajní nouze (§14) a oprávněné použití zbraně (§ 15). Současnému znění zákona se dá určitě vytknout pořadí uvedených institutů. Nutná obrana je totiž k institutu krajní nouze v poměru speciality a tudíž by mělo být pořadí obou okolností vylučující protiprávnost spíše opačné.

Kromě těchto okolností, které jsou výslovně uvedeny v zákoně, teorie i praxe dovozují další případy. Jedná se zejména o svolení poškozeného a případy, které lze souhrnně charakterizovat jako výkon dovolené či dokonce přikázané činnosti.²⁴

Důvody vyloučené protiprávnosti je možno aplikovat analogicky, protože nerozšiřují, ale naopak zužují sféru trestní odpovědnosti. Takový postup není proto v rozporu se zásadou „nullum crimen sine lege“.²⁵ Co se týče

²³ Srov. R 36/1992, s. 67.

²⁴ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná a zvláštní část. Praha : Linde, 2008, s. 245.

²⁵ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Orac, 2003, s. 133.

velmi blízký pojmu „proporcionalita“. Proporcionalita vyjadřuje poměr mezi napadeným a obětovaným zájmem, které jsou pod ochranou trestního zákona, a je zejména známkem krajní nouze. Naproti tomu přiměřenost neurčuje poměr mezi těmito zájmy, nýbrž mezi jednáním, které je zaměřeno na obranu a způsobem útoku.³³ Zásadní rozdíl tedy je, že přiměřenost není zpravidla vyloučena neúměrností mezi napadeným a obětovaným zájmem.³⁴ Je tedy možné beztrestně chránit i zájem nižší kategorie před zájmem vyšší hodnoty.³⁵ A. Dolenský dokonce uvádí ve své práci, že by bylo vhodné nahradit pojem „přiměřenost“ termínem „dovolenost obrany“. Vede ho k tomu úvaha, že totiž pojmy přiměřenost a proporcionalita jsou dvě samostatná hlediska a neúměrnost z jednoho neznamena neúměrnost z druhého.³⁶ Tento teoretický námět je sice zajímavý a má své logické opodstatnění, ale na druhou stranu si nemyslím, že by zdánlivá podobnost obou pojmů způsobovala v praxi větší obtíže.

Již výše bylo uvedeno, že výčet hodnot resp. zájmů chráněných trestním zákonem se postupem času rozšiřoval.³⁷ Trestní zákon tyto hodnoty obecně uvádí v § 1 a dále je konkretizuje v jednotlivých skutkových podstatách trestných činů. Postupným vývojem se ustálila určitá hierarchie těchto hodnot, kde na vrcholu pomyslné pyramidy stojí právo na život³⁸, následuje ochrana zdraví, svobody, majetku, důstojnosti a cti. Nicméně je důležité dodat, že ona hierarchie se nemusí uplatnit vždy. U nutné obrany se musí zvážit zejména intenzita obrany a útoku (resp. její přiměřenost), a prvek proporcionality ustupuje do pozadí. Zde je třeba klást co nejvyšší důraz na konkrétní individuální podmínky a okolnosti jednotlivých případů, kde

³³ Dále pak zejména též podle povahy užitých prostředků, místa útoku, psychického stavu bránícího se, síly útočníka, stupně pravděpodobnosti škody atd.

³⁴ Srov. např. judikát R II/1965, který rozvádí pojmy proporcionalita a přiměřenost, s. 26, 27.

³⁵ Solnař, V. Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Orac, 2003, s. 147.

³⁶ Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 21-23.

³⁷ Srov. např. otázku cti, R 3584/29, s. 47.

³⁸ Listina základních práv a svobod, usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993, čl. 6.

velmi blízký pojmu „proporcionalita“. Proporcionalita vyjadřuje poměr mezi napadeným a obětovaným zájmem, které jsou pod ochranou trestního zákona, a je zejména známkou krajní nouze. Naproti tomu přiměřenost neurčuje poměr mezi těmito zájmy, nýbrž mezi jednáním, které je zaměřeno na obranu a způsobem útoku.³³ Zásadní rozdíl tedy je, že přiměřenost není zpravidla vyloučena neúměrností mezi napadeným a obětovaným zájmem.³⁴ Je tedy možné beztrestně chránit i zájem nižší kategorie před zájmem vyšší hodnoty.³⁵ A. Dolenský dokonce uvádí ve své práci, že by bylo vhodné nahradit pojem „přiměřenost“ termínem „dovolenost obrany“. Vede ho k tomu úvaha, že totiž pojmy přiměřenost a proporcionalita jsou dvě samostatná hlediska a neúměrnost z jednoho neznamena neúměrnost z druhého.³⁶ Tento teoretický námět je sice zajímavý a má své logické opodstatnění, ale na druhou stranu si nemyslím, že by zdánlivá podobnost obou pojmů způsobovala v praxi větší obtíže.

Již výše bylo uvedeno, že výčet hodnot resp. zájmů chráněných trestním zákonem se postupem času rozšiřoval.³⁷ Trestní zákon tyto hodnoty obecně uvádí v § 1 a dále je konkretizuje v jednotlivých skutkových podstatách trestných činů. Postupným vývojem se ustálila určitá hierarchie těchto hodnot, kde na vrcholu pomyslné pyramidy stojí právo na život³⁸, následuje ochrana zdraví, svobody, majetku, důstojnosti a cti. Nicméně je důležité dodat, že ona hierarchie se nemusí uplatnit vždy. U nutné obrany se musí zvážit zejména intenzita obrany a útoku (resp. její přiměřenost), a prvek proporcionality ustupuje do pozadí. Zde je třeba klást co nejvyšší důraz na konkrétní individuální podmínky a okolnosti jednotlivých případů, kde

³³ Dále pak zejména též podle povahy užitých prostředků, místa útoku, psychického stavu bránícího se, síly útočnicka, stupně pravděpodobnosti škody atd.

³⁴ Srov. např. judikát R II/1965, který rozvádí pojmy proporcionalita a přiměřenost, s. 26, 27.

³⁵ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Orac, 2003, s. 147.

³⁶ Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 21-23.

³⁷ Srov. např. ofázku cti, R 3584/29, s. 47.

³⁸ Listina základních práv a svobod, usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993, čl. 6.

hraje hodnocení závažnosti jednotlivých chráněných zájmů jen pomocnou úlohu.³⁹

Zejména v posledních letech⁴⁰ přihlíží čím dál tím více judikatura, která se týká okolností vylučujících protiprávnost speciálně u nutné obrany, k subjektivnímu hledisku posuzování protiprávnosti. Je třeba mít na paměti, že obránce se musí pro způsob obrany rozhodnout často ve velmi krátkém časovém úseku, a proto je nutné k této okolnosti při posuzování protiprávnosti přihlédnout. V téměř totožném duchu mluví Šámal⁴¹, Teschler⁴², když uvádějí, že základním měřítkem pro posouzení přiměřenosti nutné obrany není porovnání napadeného a obětovaného zájmu, nýbrž okolnost, zda je možno dovést určitý přípustný poměr mezi způsobem útoku a jednáním obránce. Dále logicky připouští, že základním předpokladem účinné nutné obrany je, že její intenzita musí být vyšší než intenzita útoku.⁴³ To je odůvodněno spravedlivým požadavkem, aby riziko vyplývající z obou akcí bylo přesunuto z obránce na útočníka.

³⁹ Srov. judikát sp. zn. 11 Tz 5/83 : „Podmínkou nutné obrany je totiž útok znamenající ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem, které je vyvoláno protiprávním jednáním. Nezáleží přitom na povaze zájmů, které jsou ohroženy, neboť **předmětem ochrany je jakýkoliv zájem chráněný trestním zákonem**, tedy nejen zájem na ochraně života a zdraví, ale i zájem na ochraně majetku.“, s. 58.

⁴⁰ Tento subjektivní trend posuzování lze vysledovat zejména po novele trestního zákona provedené pod č. 290/1993 Sb., která posuzování nutné obrany opět posunula k poněkud extenzivnějšímu výkladu. Nicméně vývojové tendence rozhodovací činnosti soudů týkající se nutné obrany budou následovat ve stěžejní části práce, a proto se nyní spokojme pouze s tímto konstatováním.

⁴¹ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon - komentář, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 117, 118.

⁴² Teschler, E. K některým otázkám nutné obrany. Trestní právo, 1997, č. 10, s. 11.

⁴³ Srov. např. R 41/1980, s. 29; R 14/1999, s. 30.

C. Nutná obrana proti útoku trestně neodpovědných osob

Jak v právní teorii, tak i v praxi stále není ustálený názor na to, zda útok, proti němuž je přípustná nutná obrana, musí být spáchán osobou trestně odpovědnou. Naskýtá se otázka, jak posuzovat útok osob nepříčetných, dětí nebo osob jednajících ve skutkovém omylu.

Řešení této problematiky není jednoduché a dá se říci, že naše odborná veřejnost zaujala k tomu problému dvě odlišná stanoviska. Starší pražská učebnice trestního práva⁴⁴ hovoří o protiprávnosti činu v subjektivním pojetí. Tzn., že čin těchto osob pokládá za nebezpečí, který odůvodňuje stav krajní nouze. S tím souvisí, že musí být splněna podmínka subsidiarity, ale jistá korekce nastává u posuzování proporcionality. Ta spočívá v tom, že vůči kategorii těchto osob je možné připustit způsobení takové škody, jakou je dovoleno způsobit při jednání v nutné obraně. Analogie je v tomto případě přípustná, neboť svědčí ve prospěch pachatele. Stejně stanovisko zaujal také Solnař, který nepřipouští nutnou obranu proti útokům choromyslných osob, dětí, zvířat, leč by obránce nevěděl, že jde o takovou osobu (putativní obrana).⁴⁵

Druhý právní názor, který reprezentují např. Šámal⁴⁶, Kuchta⁴⁷, Císařová⁴⁸ říká, že k naplnění protiprávnosti útoku postačuje protiprávnost objektivní. Tzn., že útok je protiprávní, pokud je pro společnost nebezpečný a ohrožuje zájmy chráněné trestním zákonem. Pokud uvedená situace nastane, lze proti takovému útoku jednat v nutné obraně, i když se

⁴⁴ Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné I. Obecná část. Praha: Kodex, 1997, s. 141.

⁴⁵ Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Academia, 1972, s. 108.

⁴⁶ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon - komentář, 5. vydání. Praha: C.H. Beck, 2003, s. 115.

⁴⁷ Kuchta, J. Nutná obrana. Brno: Masarykova Univerzita, 1999, s. 97.

⁴⁸ Císařová, D., Čížková, J. Aktuální problémy z hlediska nových kodifikací. Praha: AUC, Juridica, 1986, č. 1, s. 29.

ho dopustil útočník nepřičetný nebo pro nedostatek věku trestně neodpovědný.

Osobně se kloním taktéž k objektivnímu posuzování protiprávnosti útoku, neboť subjektivní posuzování přináší několik závažných komplikací a omezení obránce, které ve svých důsledcích mohou vést k tomu, že ještě více oslabí aktivitu občanů k zásahům proti bezpráví a společensky nebezpečným útokům. Nehledě k tomu, že útoky těchto osob se nezřídka vyznačují vyšší nebezpečností, než je tomu u pachatelů trestně odpovědných.⁴⁹

U subjektivního pojetí je třeba rozlišovat, zda obránce věděl o tom, že proti němu útočí osoba trestně odpovědná či nikoli. Pokud by to nevěděl, jednal by tedy v pozitivním skutkovém omylu a mohl by nést odpovědnost pouze za nedbalostní trestný čin. Pokud bychom ale nemohli dovést nedbalostní zavinění, měl by být beztrestný, pokud nepřekročil podmínky nutné obrany. Z toho plyne, že pokud obránce neví, že proti němu jedná taková osoba a nelze dovést ani nevědomou nedbalost, měla by být jeho obrana posuzována podle nutné obrany bez ohledu na to, zda budeme posuzovat případ podle subjektivní nebo objektivní koncepce protiprávnosti.⁵⁰

Posuzování jednání obránce podle subjektivní koncepce, tedy podle zásad krajní nouze se zmírněným požadavkem proporcionality, přináší další úskalí. Požadovat totiž na obránci, aby v situaci, kdy byl napaden přemýšlel o tom, zda může útok odvrátit jinak než na úkor útočníka (podmínka subsidiarity), je dle mého názoru značně nepřiměřené.

⁴⁹ Obdobně Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., *Trestní zákon - komentář*, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 114.

⁵⁰ Nývítová, I. *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných*. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 7, s. 205.

Uplatnění této koncepce ve své podstatě znamená, že rozdělujeme útočníky do dvou kategorií. První kategorii představují útočníci trestně odpovědní, proti jejichž útoku je možné beztrestné bránění za podmínek nutné obrany podle §13 TZ. Druhou kategorií „útočníků“ pak tvoří děti, osoby nepříčetné a osoby jednající ve skutkovém omylu, jejichž útok bychom měli považovat za nebezpečí a dodržovat onu výše zmíněnou podmínku subsidiarity.⁵¹

Argumenty, že činy osob nepříčetných, dětí a osob jednajících ve skutkovém omylu je třeba považovat za „nebezpečí“ a brát na tuto kategorii útočníků zvláštní zřetel, aby nebyla způsobena zbytečná, nepřiměřená škoda, jsou dle mého názoru ve značné míře liché a neopodstatněné, neboť tento fakt lze v dostatečné míře zohlednit v rámci komplexního zhodnocení podmínek nutné obrany, konkrétně její přiměřenosti.

Jak uvádí Nývltová⁵², zejména v právní praxi je využití objektivní koncepce přijatelnější. Samotné posuzování nutné obrany je velmi komplikované, a pokud bychom měli navíc dle subjektivní koncepce protiprávnosti ještě prokazovat, zda obránce věděl či nevěděl, o jakou jde osobu, tak bychom museli brát v úvahu splnění další podmínky a zabývat se otázkou, zda občan mohl odvrátit útok jinak, což by vedlo k dalším komplikacím, složitému dokazování, a tím pádem ke značnému zpomalení trestního řízení.

Je třeba poznamenat, že současná právní úprava nutné obrany umožňuje posuzovat obranu proti útokům těchto osob podle zásad nutné obrany čili

⁵¹ Nývltová, I. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 7, s. 205.

⁵² Nývltová, I. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 7, s. 206.

podle §13 TZ. Někteří autoři jako např. Císařová⁵³, Nývltová⁵⁴ se shodují, že s ohledem na onu nejednotnost názorů by z hlediska aplikační praxe bylo vhodné, aby tuto problematiku výslovně upravil zákon. Na druhou stranu je třeba si říci, že tato problematika již dnes v praxi nečiní výraznější obtíže díky výkladu Nejvyššího soudu, který jednání proti útoku těchto osob vykládá jako jednání v nutné obraně. Výslovná úprava v zákoně by byla pravděpodobně dosti komplikovaná a dost možná i nevhodná, neboť se jedná o institut velmi konkrétní povahy. Nynější řešení, kde naplňují jak interpretační tak aplikační roli zákona soudy, se mi jeví jako přijatelné. Na závěr je třeba zmínit, že ani případná budoucí rekonstrukce trestního zákona s jejím zavedením nepočítá.

⁵³ Solnař, V. Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Orac, 2003, s. 157.

⁵⁴ Nývltová, I. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. Trestněprávní revue, 2003, č. 7, s. 206.

D. Excesy z mezí nutné obrany

Jestliže právní řád občanům dává právo jednat v nutné obraně, musí stanovit i podmínky, při jejichž splnění lze toto jednání uplatňovat. Tento požadavek přesného vymezení vyplývá mimo jiné ze zásady zákonnosti. Při zachování podmínek a mezí nutné obrany nebude tedy jednání občana protiprávní a ani společensky nebezpečné. Naopak, nebudou-li tyto podmínky dodrženy, neztrácí takové jednání svůj společensky nebezpečný charakter ani protiprávnost, a tudíž právní odpovědnost může a musí nastat.⁵⁵

Mělo by se jednat nejen o vymezení širše podmínek nutné obrany, ale též o intenzitu trestního postihu za jejich překročení. Obecně by patrně mělo platit, že čím větší prostor dává právní řád občanům k uplatnění práva jednat v nutné obraně, tím přísnější postih by měl být vyvozován za porušení jejich podmínek.⁵⁶

Je třeba také odlišit podmínky charakterizující stav nutné obrany, při jejichž splnění lze teprve v nutné obraně jednat, a podmínek vlastního dovoleného jednání v nutné obraně. Za podmínky vytvářející situaci nutné obrany je třeba považovat ty podmínky, které ve svém komplexu opravňují obránce jednat v nutné obraně, resp. při jejich zániku zaniká i toto právo. Překročením mezí nutné obrany je třeba rozumět ne překročení těchto podmínek, ale podmínek charakterizujících obranné jednání, tedy jednání, které je zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku.⁵⁷

⁵⁵ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Praha : AUC, Iuridica, 1989, č. III, s. 54.

⁵⁶ Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 164.

⁵⁷ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Praha : AUC, Iuridica, 1989, č. III, s. 62-64.

Toto odlišení bylo a je převládající jak v naší trestněprávní nauce, tak i v nauce bývalých socialistických a německy mluvících zemích.⁵⁸

O vybočení z mezí nutné obrany (exces) podle našeho zákona jde tehdy, jestliže zde některé její podmínky byly, tedy stav byl nutné obraně blízký, aniž tu byly podmínky nutné obrany dány ve všech směrech.⁵⁹

Naše teorie i praxe rozlišuje exces intenzivní,⁶⁰ kdy jde o exces co do míry obranného zákroku, a exces extenzivní,⁶¹ kdy jde o exces co do doby zákroku. Z tohoto členění lze vyvodit, že teorie i praxe oddělují charakteristické podmínky stavu nutné obrany a jednání v tomto stavu, situaci vzniklou nedodržením kterékoliv z těchto podmínek pak považují za stav nutné obraně blízký. Všechny tyto případy nesplnění některých podmínek jsou ale pokryty bez rozdílu např. § 33 písm. f) tr. zák. I přes určité odlišnosti obou skupin podmínek je tedy jejich nesplnění posuzováno jednotně podle stejných právních zásad a stejnými právními důsledky. České trestní právo nemá žádnou privilegovanou skutkovou podstatu vztahující se k překročení mezí nutné obrany, a proto je třeba posuzovat případy, kdy nejsou zcela splněny podmínky nutné obrany podle obecných zásad, zejména též z hlediska subjektivní stránky.⁶²

Ačkoliv případy překročení mezí nutné obrany mají být hodnoceny podle obecných zásad trestního práva, většina států skutečnost, že čin byl spáchán při překročení mezí nutné obrany, zohledňuje, a to ve prospěch obránce. Současná česká právní úprava umožňuje toto zohlednění v několika směrech. Zejména je možno užít polehčující okolnost podle § 33

⁵⁸ Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 165.

⁵⁹ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S., Trestní zákon - komentář, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 119.

⁶⁰ Judikatura k tématu, s. 71 - 73.

⁶¹ Judikatura k tématu, s. 74 - 80.

⁶² Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 165, 166.

písm. f) tr. zák., která se uplatní, spáchal-li pachatel trestný čin odvraceje útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany.

V úvahu dále přichází i polehčující okolnost podle § 33 písm. a) tr. zák., která svědčí pachateli, který čin spáchal v silném rozrušení. Má jít o takový stav pachatelova duševního rozpoložení, který nepříznivě ovlivňuje rozumovou nebo volní složku jednání pachatele a snižuje míru jeho zavinění, ale nedosahuje intenzity zmenšené přičetnosti.⁶³ S tím souvisí, že některé úpravy ještě rozlišují exces jarý (sthenický)⁶⁴ a chabý (asthenický)⁶⁵; v prvním případě pachatel jednal ze zlosti, pomstychtivosti a z podobných pohnutek; trestnost bývá vylučována nebo omezována v druhém případě (právo německé, rakouské), kdy pachatel jednal z leknutí, ze strachu apod.⁶⁶ Současná česká právní úprava toto dělení nezná.

Při zvláště silných rozrušeních se nabízí uplatnění dalších privilegujících institutů, jako je např. ustanovení o zmenšené přičetnosti nebo o nepřičetnosti. Obě výše uvedené polehčující okolnosti lze užít i souběžně vedle sebe a mohou podstatně snížit společenskou nebezpečnost činu tak, že v úvahu přichází i mimořádné snížení trestu odnětí svobody podle § 40 tr. zák. Nelze zapomínat ani na § 24 tr. zák.⁶⁷ o upuštění od potrestání, které lze podle jeho znění patrně aplikovat i na tyto případy, i když se o nich zákonný text ani komentář k němu v souvislosti s trestáním nutné obrany výslovně nezmiňují.⁶⁸

Z výše uvedeného vyplývá, že naše právní úprava poskytuje řadu možností, jak při trestání zhodnotit fakt, že pachatel překročil meze nutné

⁶³ Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 170.

⁶⁴ Judikatura k tématu, s. 83.

⁶⁵ Judikatura k tématu, s. 81, 82.

⁶⁶ Solnař, V. Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Orac, 2003, s. 156.

⁶⁷ Srov. např. níže uvedený judikát sp. zn. 4 Tz 89/99, s. 77, 78.

⁶⁸ Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 171.

obranu. Umožňuje, aby v rámci trestního řízení vůči pachateli excesu mohlo být přihlédnuto k jeho rozrušení, omylu, chvályhodné snaze čelit útoku, ale i k ostatním objektivním i subjektivním okolnostem.

Na druhé straně je možné se setkat s názory, které považují tuto úpravu za příliš přísnou vůči obránci. Tito autoři argumentují tím, že aplikace výše uvedených ustanovení je pouhou možností, nikoliv povinností soudu a poukazují na některá zvýhodnění z jiných právních úprav. Jako jednu z možností, jak dále privilegovat obránce, vidí vyloučení trestní odpovědnosti při nedbalostním překročení nutné obrany. V tomto směru se vyslovil např. Zigo⁶⁹ a Dolenský⁷⁰. Naopak proti je Jebavý⁷¹, pro kterého je tento požadavek nemyslitelný, neboť nelze tolerovat a ponechat bez trestního postihu nedbalostní ublížení na zdraví.⁷²

Existují i další navrhované varianty, které by zvýhodnily obránce. Mezi ně patří např. vytvoření privilegovaných skutkových podstat nebo již výše zmíněná možnost vyloučení protiprávnosti u tzv. excesu chabého (asthenický). Zejména druhá varianta byla již několikrát do českého právního řádu navrhována, ale nebyla prosazena.⁷³

Dle mého názoru jsou u nás nyní meze nutné obrany nastaveny poměrně dosti široce. Trestání jednání v excesu zákon upravuje a zejména pak judikatura dotváří tak, že poskytuje dostatečnou záruku pro zvážení a posouzení každého jednotlivého případu. Lze tedy souhlasit s Kuchtou⁷⁴ a Dolenským⁷⁵, že ustanovení o beztrestnosti nebo privilegované trestnosti

⁶⁹ Zigo, J. Vybočenie z medzí nutnej obrany. Socialistická zákonnosť, 1971, č. 10, s. 582.

⁷⁰ Dolenský, A. Překročení hranic nutné obrany. Všehrd, 1993, č. 3, s. 25.

⁷¹ Jebavý, M. Vybočení z mezí nutné obrany. Socialistická zákonnosť, 1975, č. 1, s. 39.

⁷² Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 171.

⁷³ Např. v roce 1997, kdy se navrhovalo zařadit do zákona druhý odstavec § 13, který by zněl : **„Čin jinak trestný, jímž někdo překročil meze nutné obrany v omluvitelném rozrušení nebo úleku, které byly způsobeny útokem, není trestným činem.“**

⁷⁴ Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 174, 175.

⁷⁵ Dolenský, A. Překročení hranic nutné obrany. Všehrd, 1993, č. 3, s. 24.

některých případů excesu nejsou v současné době příliš aktuální. Tím ovšem nemá být řečeno, že případná budoucí zákonná zdokonalení nejsou na místě.

III. NUTNÁ OBRANA V JUDIKATUŘE

Hlavní část práce se zabývá analýzou judikatury⁷⁶ československých a českých soudů, která se týká institutu nutné obrany. Pokusil jsem se pojmout do této práce většinu stěžejní judikatury týkající se nutné obrany a excesu z ní od první republiky do současné doby. Jednotlivé judikáty⁷⁷ jsem tematicky rozčlenil podle mnou vybraných kritérií do jednotlivých dílčích otázek, kde se na příkladech pokusím nalézt zejména vývojové tendence v rozhodovací činnosti soudů a typické podmínky, bez kterých by jednání v nutné obraně nepřicházelo v úvahu.

Sjednocování judikatury je významným úkolem zejména Nejvyššího soudu, který jej plní nejen svou rozhodovací činností, ale i vydáváním stanovisek⁷⁸. Jak dále uvidíme na uvedené judikatuře, je to často až Nejvyšší soud jako soud poslední instance, který po zamítavých rozhodnutích soudů nižších stupňů rozhodne ve prospěch obránce a přizná mu tak zákonný nárok na jednání v nutné obraně. V tomto duchu je role Nejvyššího soudu nezastupitelná. Podobnou roli při sjednocování judikatury plní i rozhodnutí vyšších soudů v konkrétních věcech, pokud jsou s tímto záměrem uveřejněny v některé z oficiálních sbírek.

Jednotlivé judikáty týkající se nutné obrany jsem rozčlenil do třech základních skupin. První skupina se týká jednotlivých podmínek nutné obrany, putativní nutné obrany a pomoci v nutné obraně. Druhá skupina rozhodnutí se váže k některým trestným činům, které souvisejí s nutnou obranou (porušování domovní svobody, omezování osobní svobody, ochrana majetku, útok na veřejného činitele, rvačka). Poslední skupina judikatury se dotýká procesních aspektů, které nějakým způsobem

⁷⁶ Judikatura je souhrnný pojem, kterým se rozumí jednak rozhodovací činnost soudů v trestní, civilní, ústavněprávní i správní oblasti nebo častěji výsledky této rozhodovací činnosti ve formě rozhodnutí publikovaných v oficiální sbírce.

⁷⁷ Judikát je chápán jako rozhodnutí soudu, které je v právní moci.

⁷⁸ Tato stanoviska nejsou závazná, ale působí zejména svojí přesvědčivostí argumentace. Dá se ovšem říci, že ve skutečnosti působí tak, jako by závazná byla, a v podstatě se podílejí na faktickém dotváření práva.

souvisí s nutnou obranou, a to zejména zásady „in dubio pro reo“.⁷⁹ Judikatura je v jednotlivých skupinách seřazena dle data s tím, že je poukázáno na hlavní právní přínos každého rozhodnutí či na jeho roli, kterou to či ono rozhodnutí sehrálo v právní praxi.

Každý judikát je označen číslem ze sbírky trestních rozhodnutí nebo spisovou značkou.

⁷⁹ V pochybnostech ve prospěch obžalovaného. V trestním řízení zásada vyplývající z presumpce neviny, podle níž, existují-li v otázce viny obžalovaného pochybnosti a nelze-li tuto pochybnost odstranit dalším dokazováním, je nutno rozhodnout ve prospěch obžalovaného.

A. PODMÍNKY NUTNÉ OBRANY

1. přiměřenost a proporcionalita u nutné obrany

Tento oddíl judikatury bude věnován vývoji podmínky přiměřenosti resp. intenzity nutné obrany, poněvadž nejde o nutnou obranu, byla-li zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Podmínka přiměřenosti zaznamenala v průběhu času poměrně dynamický vývoj, který se pokusím nastínit na níže uvedené judikatuře.

Nejprve si pomocí judikatury osvětlíme termín přiměřenosti resp. intenzity nutné obrany a následně porovnáme institut nutné obrany s krajní nouzí, kde se pokusím poukázat zejména na rozdíly v posuzování jednotlivých podmínek obou institutů. Následovat bude judikatura, která nastíní vývoj přiměřenosti resp. intenzity jednání v nutné obraně jako takové.

Termín přiměřenosti osvětlují následující dva judikáty, které zároveň udávají směr pro posuzování splnění podmínek jednání v nutné obraně pro další léta. R 20/1957 říká, že přiměřenost nutné obrany je třeba posuzovat podle všech okolností případu. Daná obrana musí být potřebná k odvrácení útoku a způsobená újma nesmí být celkem neúměrná odvrácenému nebezpečí. Přitom však není podmínkou, aby obrana byla celkem úměrná útoku. Tento judikát, ve kterém se jednalo o fyzický konflikt několika osob, tedy klade zejména důraz na individuální posuzování každého jednotlivého případu a vymezuje rozdíl mezi přiměřeností a proporcionalitou jednání v nutné obraně. Ještě detailněji vysvětluje tento rozdíl R II/1965, když uvádí, že pro jednání v nutné obraně se nevyžaduje přiměřenost obrany ve smyslu naprosté proporcionality mezi významem ohroženého společenského vztahu a vztahu, který je dotčen. Zákon to zdůrazňuje slovy „...zřejmě nepřiměřená...“.⁸⁰ Proto o vybočení z mezí nutné obrany pro její zřejmou nepřiměřenost půjde jen tehdy, jestliže pachatel použil prostředku podstatně silnějšího, než bylo za dané situace třeba k odvrácení útoku nebo když škoda způsobená obranou je v hrubém nepoměru ke škodě hrozící z útoku. Rozhodnutí dále

⁸⁰ Aktuální znění § 13 fr. zák. „...zcela zjevně nepřiměřená...“.

apeluje opět na komplexní posuzování, ale zároveň také na přísnou individuálnost všech okolností případu.

Rozdíl v posuzování proporcionality a přiměřenosti nutné obrany je nejvíce znatelný při porovnání těchto podmínek při aplikaci ustanovení o krajní nouzi. V praxi o tom téměř ukázkově vypovídá rozhodnutí pod sp. zn. 1 Tz 124/55, které vysvětluje rozdíl mezi jednáním v nutné obraně a krajní nouzi. V tomto případě byla obžalovaná odsouzena za ublížení na zdraví za to, že zasáhla do zápasu, k němuž došlo mezi jejím zetěm a sousedem, přičemž souseda třikrát uhodila železnou zástrčkou do hlavy, čímž mu způsobila zranění. Toto zranění si vyžádalo lékařské ošetření a několikadenní pracovní neschopnost. Lidový soud tehdy zjistil, že zeť obžalované byl opravdu škrcen, přesto však odmítl obhajobu obžalované s tím, že "mohla použít jiného prostředku, a to daleko účinnějšího, aniž by sousedovi způsobila zranění". Lidový soud tedy poukazoval na požadavek subsidiarity, který je vlastní jednání při krajní nouzi. To ovšem vyvrátil Nejvyšší soud s tím, že obžalovaná podle zjištění lidového soudu udeřila suseda do hlavy, aby odvrátila útok, který soused prováděl proti životu a zdraví jejího zetě. Při krajní nouzi, jak Nejvyšší soud uvedl, vzniká stav nebezpečí pro dva společenské vztahy chráněné trestním zákonem, při čemž jeden z nich je porušen (obětován), aby byl druhý zachráněn. Nebezpečí, o něž tu jde, není nebezpečím vyvolaným útokem člověka směřujícím k spáchání trestného činu. O to však v daném případě nešlo, a proto zde přichází v úvahu jednání v nutné obraně. Přičemž Nejvyšší soud dodává, že přiměřenost není totéž, co proporcionalita u krajní nouze (t.j. požadavek, aby obětovaný vztah nebyl společensky významnější než vztah, v jehož zájmu se obětuje, čili aby škoda, která hrozí, nebyla menší než škoda způsobená) a že u nutné obrany není podmínkou, že útoku bylo možno se vyhnout jinak (subsidiarita), např. přivoláním dalších osob, jako je tomu u krajní nouze, kde

tato subsidiarita (stejně jako proporcionalita) podmínkou krajní nouze je (§ 9 odst. 1 písm. b) tr. zák.).⁸¹

Tento judikát jasně ukazuje rozdíl mezi instituty krajní nouze a nutné obrany. Jednání, které by bylo podle ustanovení o krajní nouzi trestné (ovšem chybně kvalifikované), je po posouzení dle podmínek, za jakých lze jednat v nutné obraně, beztrestné resp. legální.

Již ve třicátých letech byla uznávána jako obrana přiměřená taková obrana, která proti přímému útoku na obránce dovozovala použít stejnou zbraň stejným způsobem, jakým ji užil proti obránci útočník (srov. R 5249/1935). V tomto případě se jednalo použití nože po předcházejícím slovním a fyzickém konfliktu obžalovaného a poškozeného.

Poválečné rozhodnutí R 74/1946 jde, co se týče intenzity obrany, ještě dále. Obžalovaný byl v tomto případě napaden holí, kterou o něj útočník přerazil a jejím pahýlem se chystal útok opakovat. Obžalovaný jen však bodl nožem do stehna a poté do hrudníku, a tak jej usmrtil. Obrana byla posouzena jako přiměřená, přičemž bylo ještě dodáno, že pro splnění podmínek nutné obrany není rozhodné, že obžalovaný měl u sebe nůž pro to, aby ho použil při rvačkách. Dále bylo konstatováno, že není taktéž rozhodné, aby zvolený způsob obrany byl jediným možným prostředkem k odvrácení nebo vyhnutí se útoku. Zde se uplatnila výše uvedená zásada, že podmínkou nutné obrany není subsidiarita a je jen právem obránce, zda se rozhodne pro obranu či pro jiné východisko.

V trendu rozšiřování možností obrany pokračuje rozhodnutí R 49/1970, které dává možnost bránit se proti neozbrojenému útočníkovi zbraní. Uvádí, že na vybočení z mezí nutné obrany nelze usuzovat jen z toho, že se napadený (65) bránil zbraní proti útočníkovi, který nebyl ozbrojen, ale který byl věkově podstatně mladší (47), fyzicky silnější a známý svou agresivitou. Je třeba dodat, že obránce se bránil kapesním

⁸¹ Podle aktuálního znění tr. zák. § 14 tr. zák.

nožem, proti agresivnímu útočníkovi, který ho dříve již několikrát fyzicky napadl a způsobil mu krvavé zranění v obličeji.

V podobném duchu mluví také **R 25/1976**, které říká, že na vybočení z mezí nutné obrany nelze usuzovat jen z toho důvodu, že napadený útočníka zranil či usmrtil, přičemž sám neutrpěl žádné zranění, pokud tím odvracel útok přímo hrozící nebo trvající a taková obrana nebyla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.⁸² V daném případě šlo o několikaletý konflikt mezi otcem (58) a podstatně fyzicky silnějším synem (32), který otce soustavně urážel a bil. V kritický den opilý syn opět útočil s nožem a železným krumpáčem na otce, přičemž po vzájemné bitce byl syn bodnut nožem do hrudníku, což způsobilo jeho následnou smrt. Nejvyšší soud rovněž přihlédl ke špatnému psychickému stavu obžalovaného, který byl způsoben několikaletým stresem a strachem z fyzických útoků svého syna.

Intenzita resp. přiměřenost obrany není odvislá od použitého prostředku, ale od toho, jak ho obránce použije. V daném případě obránce použil železnou tyč proti útoku, který byl veden nožem. Útočník ohrožoval nožem obviněného i jeho syna a požadoval peníze. Útok se odehrál v bytě obviněného, když ho útočník ohrožoval nožem již při cestě ze zaměstnání. Soud zdůraznil, že obránce použil takového obranného prostředku, který měl po ruce, a že intenzita obrany musí být silnější než intenzita útoku, aby měla šanci na úspěch (srov. **R 41/1980**).

Rozhodnutí **R 19/1982** uvádí, že skutečnost připravení si zbraně na obranu proti hrozícímu a očekávanému útoku nevyklučuje závěr, že jde o nutnou obranu. Zajímavé je pak srovnání s výše uvedeným **R 74/1946**, které pojednává taktéž o přípravě zbraně, když říká, že není rozhodné, z jakého důvodu má obránce zbraň u sebe.

Přiměřenost obrany není vyloučena ani v případě, když napadený zamýšlel použít proti útoku jiný, mírnější způsob obrany, než který skutečně použil, pokud ani skutečně použitá obrana není zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.

⁸² Podle aktuálního znění § 13 tr. zák. „...zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku...“.

V tomto případě obránce odvracel útok nožem a v rámci obrany náhodným výstřelem zasáhl útočníka do nohy. Nejvyšší soud k tomu konstatoval, že není možné akceptovat názor uvedený ve stížnosti pro porušení zákona, která uváděla, že obviněný mohl útok odrazit úderem pušky, a že pokud náhodným výstřelem zasáhl poškozeného, nekonal již v nutné obraně a odpovídá tudíž za nedbalostní následek. Dále poukazuje na paradoxní situaci, kdy by obránce při odvracení útoku (za splnění podmínek stanovených v §13 tr. zák.) spáchal skutek, který by byl jinak úmyslným trestným činem, nebyl by za tento čin trestně odpovědný; pokud by však jeho jednání vykazovalo znaky nedbalosti (náhodný výstřel z pušky, který však za dané situace ještě nevybočil z rámce přiměřenosti s ohledem na povahu a nebezpečnost útoku), byl by za tuto mírnější formu obrany trestně odpovědný (srov. **R 12/1983**).

U přiměřenosti nutné obrany je třeba brát ohled také na subjektivní stav osoby, která odvrací útok, tzn. přihlídnout k tomu, jak se čin útočníka jevil tomu, kdo jej odvracel. Pojednává o tom rozhodnutí pod **sp. zn. 1 To 4/83**, ve kterém Nejvyšší soud zrušil rozhodnutí krajského soudu z důvodu nedostatečného přihlídnutí k psychickému stavu obžalované. Konkrétně k tomu, že poškozený obžalovanou, její sestru a jejich společné dítě často fyzicky napadal, vyhrožoval jim zabitím (kuchyňským nožem) a k tomu, že obžalovaná byla gravidní.

Následující dva judikáty jsou první po přijaté novele provedené zákonem č. 290/1993 Sb., které se zabývají nově formulovanou podmínkou nutné obrany, podle níž nesmí jít o obranu, která by byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraně, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku (**R 47/1995**). Tuto obecně vyjádřenou možnost použití zbraně proti neozbrojenému útočníkovi pak konkretizuje ve vztahu ke střelné zbrani **R 14/1999**, které uvádí, že v závislosti na konkrétních okolnostech případu není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok (kop a údery pěstí do obličeje)

neozbrojeného pachatele opakovaným použitím střelné zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka. R 47/1995 navazuje na výše uvedenou judikaturu (R 49/1970 a 25/1976). Na obě rozhodnutí navazují další judikáty, které se týkají zejména použití střelné zbraně.

Použití střelné zbraně řeší i rozhodnutí pod sp. zn. 4 Tz 284/2001. Podle něj naplňuje podmínky jednání v nutné obraně dle § 13 tr. zák. takové jednání obviněného, které spočívá v tom, že při svém pronásledování poškozenými, kteří měli v ruce kulečnickové tágo a nůž s čepelí 13 cm a vyhrožovali mu zásahem do tělesné integrity, pro výstrahu vystřelil do země a do vzduchu s upozorněním, ať ho nechají, jinak na ně vystřelí, přičemž poté, kdy upadl a poškození proti němu stále postupovali, proti nim vystřelil a zasáhl je do ruky, nohy a spodní části těla.

Obránce se zde bránil proti více útočníkům, kteří nebyli ozbrojeni střelnými zbraněmi, ale jinými útočnými prostředky, které lze považovat za zbraň ve smyslu § 89 odst. 5 tr. zák. K prospěchu obránce zde mluví navíc to, že dodržel postup obvykle vyžadovaný pro bezpečnostní sbory a při použití střelné zbraně nejdříve střílel do země a do vzduchu a až poté po útočnících. Není dále od věci, že obránce mířil na spodní, tedy méně zranitelnou část těla.

Právně relevantní není ani námitka stěžovatele, že obviněný měl možnost před poškozenými utéci či je měl slovně varovat. Zde je možno odkázat na zveřejněnou judikaturu, která vylučuje aplikaci podmínky subsidiarity při jednání v nutné obraně (R 19/1958 a R 25/1976).

Další rozhodnutí týkající se použití střelné zbraně proti útoku vedenému holýma rukama je označeno pod sp. zn. 7 Tdo 272/2006. Tento judikát navazuje na R 14/1999, které je uvedené výše, a které řeší rovněž problematiku opakovaného použití střelné zbraně proti neozbrojenému útočníkovi. V tomto případě soud konstatoval, že použití střelné zbraně k odvrácení útoku, který byl vedený holýma rukama (útočník atakoval obviněného rychlým pohybem, nereagující na zvolání obviněného, že má

zbraň ani na varovný výstřel do země, naopak jeho další pohyb proti obviněnému byl doveden až do bezprostředního osobního kontaktu s faktickým zahájením fyzického útoku v podobě snahy udeřit obviněného do hlavy, přičemž během tohoto pohybu proti obviněnému hledal cosi v kapsách své bundy, což obviněný vyhodnotil tak, že útočník může mít při sobě předmět použitelný k zesílení útoku a je irelevantní, že jej při sobě neměl), je za daného stavu v souladu se zásadou, že obránce může použít i citelně důraznějšího prostředku, než jakým byl veden útok. Dikce ustanovení §13 tr. zák., podle níž obrana nesmí být způsobu útoku „zcela zjevně nepřiměřená“, a contrario připouští, že obrana může být nepřiměřená, a to i do výraznější míry, nikoli však do takové míry, která již nepřiměřenost obrany charakterizuje jako „zcela zjevnou“. Z toho vyplývá, že obránce může k odvrácení útoku použít i citelně důraznějšího prostředku, než jakým je veden útok, a že obránce může způsobit i citelně závažnější následek, než jaký hrozil z útoku (shodně sp. zn. 5 Tdo 162/2007).

Dále soud uvedl, že nelze přisuzovat k tíži obviněnému skutečnost, že pracoval jako hlídač a situaci měl zvládnout bez použití zbraně. Co se týče pracovního zařazení obránce, tak soud odmítl námitky, že obviněný překročil meze nutné obrany z důvodu profesního selhání, a že měl situaci zvládnout bez použití střelné zbraně, zvláště když v osobě poškozeného šlo o útočníka, který byl silně opilý. Požadavek, aby osoby vykonávající profesi hlídače byly zdrženlivé v používání střelných zbraní, je sám o sobě důvodný, avšak neznamena, že jednání těchto osob, je-li posuzováno z hlediska ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, podléhá nějakým zvláštním omezením či jiným pravidlům, než která vyplývají z citovaného ustanovení. Na závěr se vyjádřil k opilosti útočníka, když správně konstatoval, že okolnost těžké opilosti u poškozeného lze stejně dobře pojímat i tak, že z ní vyplývalo nebezpečí jeho zvýšené agrese, nedostatek sebekontroly či zábran apod.

Toto rozhodnutí považuji za moderní výklad nutné obrany. Soud zde podává aktuální výklad přiměřenosti resp. intenzity obranného jednání, když uvádí, že obrana může být nepřiměřená, a to i do výraznější míry, nikoli však do takové míry, která již

nepřiměřenost obrany charakterizuje jako „zcela zjevnou“. Soud také správně přihlíží k subjektivní stránce jednání napadeného, když při posuzování případu bere ohled na situaci tak, jak ji vnímal obránce.

Použití střelné zbraně řeší i rozhodnutí pod **sp. zn. 3 Tdo 840/2006 – I**. Útok byl vedený házením kamenů s cílem zasáhnout a zranit napadenou osobu. Kámen je zbraní ve smyslu § 89 odst. 5 tr. zák. Rozhodnutí navazuje na předchozí judikáty, když připouští použití střelné zbraně strážníkem proti útočnickovi, který se vloupal do střeženého areálu a po výzvě na zastavení začal vulgárně nadávat, vyhrožovat a ze svahu útočit házením velkých kamenů. Obviněný jej od tohoto počínání slovně odrazoval hrozbou použití své legálně držené střelné zbraně (pistole ráže 7,65 mm). To se nesetkalo s příslušnou odezvou, a proto obviněný vypálil do vzduchu a do země před stanovištěm poškozeného celkem 4 rány, a když byl sám zasažen kamenem do zad a lehce zraněn, vypálil v rychlém sledu směrem k místům, kde se pohyboval poškozený, celkem 6 střelných ran. Jedna z nich zasáhla poškozeného v levé čelní krajině a způsobila smrtelné poranění mozku, kterému později podlehl.

Nejvyšší soud shledal jednání obviněného jako jednání, které naplňuje znaky ustanovení § 13 tr. zák. a zrušil tak rozhodnutí nižších instancí, které jednání obviněného kvalifikovaly jako intenzivní exces z nutné obrany. V odůvodnění argumentoval ve stejném duchu jako u judikátu pod **sp. zn. 7 Tdo 272/2006** či jako v rozhodnutí **sp. zn. 4 Tz 284/2001**, které jsou uvedeny výše, kde soud zdůraznil zásadu, že riziko vyplývající z jednání v nutné obraně by měl nést především útočník. Dané judikáty se rovněž týkají použití střelné zbraně.

Poslední rozhodnutí týkající se přiměřenosti nutné obrany je označeno pod **sp. zn. 5 Tdo 162/2007**. Nejvyšší soud zde opět napravil rozhodnutí nižších soudních instancí, které považovaly případ za intenzivní exces z mezí nutné obrany. Mezi obviněným a poškozeným došlo k fyzickému konfliktu, v důsledku kterého obviněný upadl na podlahu. Nad ním ležící poškozený ho uchopil do tzv. kravaty, přičemž obviněný ve

snaze uvolnit se z tohoto sevření zvolil způsob obrany tím, že bodl poškozeného kuchyňským nožem do oblasti břicha, čímž mu způsobil rozsáhlé krvácení, které si vyžádalo hospitalizaci v nemocnici, operaci břicha a hrudníku s předpokládanou pracovní neschopností poškozeného v trvání 6 až 8 týdnů.

Nejvyšší soud zopakoval zásadu, že obrana může být nepřiměřená, a to i do výraznější míry, nikoli však do takové míry, která již nepřiměřenost obrany charakterizuje jako „zcela zjevnou“ (shodně rozhodnutí **sp. zn. 7 Tdo 272/2006**). Soud tedy opět správně přihlédl k subjektivnímu stavu obránce a zohlednil tak jeho obranné jednání, při kterém má na rozhodnutí o způsobu obrany většinou jen nepatrný zlomek času, který může rozhodnout o jeho životě či smrti.

Obecně lze říci, že se možnosti obranného jednání postupem času rozšiřovaly. Dobře je to vidět např. na judikatuře, která se týká použití obranného prostředku. Judikáty z třicátých let připouštěly jako jednání v nutné obraně, pokud obránce použil stejné zbraně a jednal v podobné intenzitě jako útočník. Zato rozhodnutí z let devadesátých již připouštějí použití střelné zbraně proti neozbrojenému útočníkovi. Jako další trend v posuzování je třeba vidět zejména to, že soudy postupem času čím dál tím více přihlížely k subjektivnímu stavu obránce, a tím správně zohledňovaly jeho vnímání situace resp. činu, který nastal.

Onen posun v možnostech intenzity obranného jednání a zohlednění subjektivního stavu obránce je třeba hodnotit velmi kladně. Už méně dobrá je situace v rozhodování soudů nižších stupňů, které často kladou na obránce nepřiměřené nároky a jejichž pochybení, jak je z výše uvedeného patrné, napravuje až Nejvyšší soud. Za správný aktuální výklad institutu nutné obrany považují pravidlo, které Nejvyšší soud zmiňuje ve svých posledních rozhodnutích⁸³ a které říká, že nutná obrana může být nepřiměřená, a to i do výraznější míry, nikoli však do takové míry, která již nepřiměřenost obrany charakterizuje jako „zcela zjevnou“. Toto pojetí výkladu dle

⁸³ Toto pravidlo uvádí např. rozhodnutí pod sp. zn. 7 Tdo 272/2006, s. 31, 32.

mého názoru poskytuje pro obránce dostatečně širokou jistotu objektivního posouzení případu a jen těžko si dokáží představit, že by dle nynějšího znění § 13 tr. zák. byl možný ještě extenzivnější výklad tohoto institutu.

Na závěr této kapitoly bych rád uvedl několik stěžejních právních vět z výše uvedené judikatury, které dokládají onu postupnou větší a větší benevolenci soudů ve vztahu k obránci a na nichž je tento vývoj nejlépe patrný. Judikatura se týká právě použití obranného prostředku resp. zbraně proti ataku útočníka.

Užil-li obžalovaný ke své obraně proti přímému útoku, směřujícímu proti jeho osobě, *stejným způsobem stejné zbraně*, jakou proti němu útočil poškozený, jednal v oprávněné obraně (R 5249/1935). Obrana nožem je přiměřená proti útoku vedenému pahýlem hole (srov. R 74/1946). Jako přiměřenou lze hodnotit i takovou obranu, při které se napadený bránil *zbraní proti neozbrojenému útočnickovi*, věkově podstatně mladšímu, fyzicky silnějším a známého svou agresivitou (srov. R 49/1970). Na vybočení z mezí nutné obrany nelze usuzovat jen z toho, že napadený útočníka zranil či usmrtil a sám neutrpěl žádné zranění (srov. R 25/1976). *Intenzita resp. přiměřenost nutné obrany není závislá na použitém prostředku, ale na tom, jak ho obránce použije* (srov. R 41/1980). Skutečnost, že si někdo připraví proti hrozícímu a očekávanému útoku zbraň, nevylučuje závěr, že jde o nutnou obranu (srov. R 19/1982). *Samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočnickovi zbraně, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku* (R 47/1995). V závislosti na konkrétních okolnostech případu není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím střelné zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka (R 14/1999). Použití střelné zbraně k odvrácení útoku, který byl vedený holýma rukama, je za daného stavu v souladu se zásadou, že obránce může použít i citelně důraznějšího prostředku, než jakým byl veden útok. *Nelze prisuzovat k tíži obviněnému skutečnost, že pracoval jako hlídač a situaci měl zvládnout bez použití zbraně* (sp. zn. 7 Tdo 272/2006).

2. subsidiarita u nutné obrany

Subsidiarita není podmínkou jednání v nutné obraně. Pojem subsidiarity podává např. rozhodnutí uvedené výše⁸⁴, které uvádí, že podmínkou nutné obrany není, aby se obránce snažil pokud možno vyhnout útoku jinak a zvážil tak své obranné jednání. Subsidiarita je naopak jednou z podmínek jednání u institutu krajní nouze.

Obecně se dá říci, že se pravidlo, které nevyžaduje ke splnění podmínek jednání v nutné obraně subsidiaritu, ustálilo v judikatuře našich soudů již od první republiky a tento trend pokračuje do dnešní doby. Na rozdíl tedy od podmínky přiměřenosti a proporcionality u nutné obrany, které se postupem času vyvíjely ve prospěch obránce, tak zásada neuznávání podmínky subsidiarity platí v podstatě beze změn již od dvacátých let minulého století.

Dokazuje to již judikát **R 1633/1923**, který uvádí, že zákon nežadá, aby se napadená osoba bezprávnému útoku vyhnula útekem. Na tento judikát pak navazuje další rozhodnutí **Zm I 165/27**, které ho konkretizuje v tom smyslu, že napadený nemá povinnost vyhnout se útoku opilého člověka útekem, nýbrž je oprávněn odvrátit útok obranou.

Rozhodnutí **R 19/1958**, které souvisí taktéž s přiměřeností nutné obrany, říká, že obranu proti přímo hrozícímu nebo trvajícím útoku nelze považovat za nepřiměřenou jenom proto, že se napadený útoku nevyhnul útekem, i když byl útek možný. V podobném duchu pak mluví judikáty **R 25/1976** a **R 8/1988**, které shodně uvádí, že nikdo není povinen ustupovat před neoprávněným útokem na zájmy chráněné trestním zákonem, ale naopak má právo použít proti takovému útoku obranu, která ovšem není zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.⁸⁵

⁸⁴ sp. zn. I Tz 124/55, s. 27, 28.

⁸⁵ Podle aktuálního znění § 13 tr. zák. „...zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku...“.

Judikatura, která vznikla k nutné obraně po poslední novelizaci⁸⁶, zmiňuje zásadu nepotřebnosti podmínky subsidiarity téměř v každém odůvodnění těchto rozhodnutí.

Zajímavá shoda, která jen potvrzuje neměnnost zásady neuznávání podmínky subsidiarity u nutné obrany, je mezi judikáty **Zm I 165/27**⁸⁷ a **7 Tdo 272/2006**.⁸⁸ Rozhodnutí pod sp. zn. **7 Tdo 272/2006** totiž rovněž potvrdilo pravidlo a navázalo tak na o osmdesát let starší judikát, že nutná obrana je přípustná i proti opilému útočníkovi a obránce není povinen se útoku vyhnout útekem či hledat co nejšetrnější způsob obrany. Naopak soud konstatoval, že okolnost těžké opilosti poškozeného, lze stejně dobře pojímat i tak, že z ní vyplývalo nebezpečí jeho zvýšené agrese, nedostatek sebekontroly či zábran apod.

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že otázka použití resp. nepoužití podmínky subsidiarity při posuzování jednání v nutné obraně je zřejmá již od dvacátých let minulého století a praxe zůstává v této věci neměnná. Obránce tedy nemá povinnost vyhýbat se útoku útekem či jiným způsobem, ale naopak je jeho plným právem bránit se útoku v mezích nutné obrany. Je třeba dodat, že soudy toto pravidlo velmi správně aplikují a zmiňují ho v téměř každém odůvodnění rozhodnutí, které se týká institutu nutné obrany.

⁸⁶ Novela č. 290/1993 Sb.

⁸⁷ Rozhodnutí zmíněno, s. 36.

⁸⁸ Rozhodnutí uvedeno, s. 31, 32.

3. putativní nutná obrana

Pojem putativní resp. domnělé obrany se většinou užívá ve dvojnásobném slova smyslu. V užším pojetí se tím míní případy, kdy útok není skutečný, ale existuje pouze v představě jednatelky osoby. V širším smyslu sem spadají i případy domnělého splnění podmínek dalších, které však reálně splněny nejsou.

Co se týče výše uvedeného pojetí putativní obrany v užším slova smyslu, tak obranné jednání posoudíme podle zásad o skutkovém omylu. Domníval-li se tedy mylně pachatel, že jde o útok, pak se mu nepřičítá úmyslný trestný čin, ale zjišťuje se, zda nemůže být postihnut za nedbalostní zavinění.

Pokud se týká druhého resp. širšího pojetí putativní nutné obrany, pak je pro posouzení zavinění rozhodující, zda obránce poctivě předpokládal, že způsobení určité újmy je nezbytné pro odrazení útoku, a zda ve skutečnosti nestačilo způsobit újmu menšího charakteru. Požadavek „poctivého předpokládání“ vylučuje zavinění formou úmyslu i vědomé nedbalosti.

Jako na jedno z prvních rozhodnutí týkající se putativní nutné obrany lze poukázat na judikát **Zm I 370/25**, který se zmiňuje o praetextu spravedlivé obrany neboli tzv. putativní nutné obrany v tom směru, že pachatel má subjektivně omylem za to, že tu jsou ve skutečnosti podmínky nutné obrany, totiž útok nespravedlivý, přítomný, směřující proti životu, svobodě nebo jmění, proti němuž obrana je potřebnou, ač tu těchto podmínek skutečně není. Podle toho, co bylo uvedeno, pojímá tedy pachatel při putativní nutné obraně mylně situaci tak, jako by pro něj odůvodňovala právo nutné obrany.

Nejvyšší soud zrušil rozhodnutí soudu nižší instance s tím, že konstatoval: „Se zřetelem na vytčený pojem putativní nutné obrany měl se nalézací soud při odůvodnění svého přesvědčení o tom, že obžalovaný nejednal v omylu, zabývatí psychologickou stránkou činu, neboť omyl jest výsledkem dění duševního“.

Nejvyšší soud tedy vytkl soudu nižší instance špatné posouzení resp. jistou laxnost při zkoumání psychické stránky pachatele. Jak dále doplnil, tak soud nižší instance se nezabýval ani tím, že obviněný byl za války zraněn na hlavě a toto zranění mělo na jeho psychický stav trvalé následky. Nejvyšší soud tak správně přihlédl k subjektivnímu stavu obránce při činu.

Další rozhodnutí, které se zabývalo putativní nutnou obranou, byl judikát **Zm II 282/29**. Toto rozhodnutí stanovilo, že subjektivní skutková podstata § 335 tr. zák. pro vykročení z mezí nutné obrany vyžaduje i vědomí pachatele nebo alespoň možnost uvědomění si, že překračuje nutnou mez toho, co bylo potřebné k odvrácení protiprávního útoku na život, na svobodu nebo na jmění. Tudíž bylo nutné dovést alespoň nevědomou nedbalost, aby mohl být pachatel trestně odpovědný za exces z mezí nutné obrany.

Typicky nastíněná situace putativní nutné obrany je uvedena v **R 12/1954**. Toto rozhodnutí podává definici putativní nutné obrany, když říká: „Putativní obrana (obrana domnělá), kdy se někdo domnívá omylem, že jedná v obraně, není jednáním zásadně beztrestným jako u nutné obrany podle § 8 tr. zák.⁸⁹ Takové jednání, jež není vůbec nutnou obranou, nýbrž jednáním společensky nebezpečným, může proto být beztrestným jen pro skutkový omyl, t.j. pro nedostatek zavinění tak, jako každý jiný trestný čin.“

Takové jednání bude beztrestné jen za těchto podmínek:

a) Jestliže omyl pachatelův, pokud jde o útok jiného (domnělého útočníka), je nezaviněný. To znamená, že když omyl pachatelův byl zaviněn nedbalostí, t.j. pachatel se domníval, že jde o útok, avšak vzhledem k okolnostem a ke svým osobním poměrům mohl vědět, že se o žádný útok ve skutečnosti nejedná, dopouští se trestného činu nedbalostního (např. § 221 nebo 222 tr. zák.), pokud nebude nutno považovat

⁸⁹ Dle aktuálního znění § 13 tr. zák.

jednání takové za trestný čin úmyslný pro úmyslné překročení mezi domněle nutné obrany.

b) Jestliže je jednání pachatele, t.j. jeho domnělá obrana přiměřené domnělému útoku. To znamená, že domnělá obrana, nebude-li trestným činem již pro zaviněný omyl týkající se domnělého útoku, bude beztrestná jen za podmínek, za kterých by bylo pachatelovo jednání při skutečném útoku jiného nutnou obranou ve smyslu § 8 tr. zák., t.j. nepřekročí - li její meze.

Překročí-li tedy pachatel meze nutné obrany (ovšem domnělé), bude jeho jednání beztrestné jen, nebude-li možno přičítat mu v tomto směru zavinění. Jinak beztrestným nebude, i kdyby byl omyl pachatelův, pokud jde o útok, nezaviněným.

V uvedeném případě jel obviněný na motocyklu a při cestě se posilnil v restauraci alkoholem. Následně měl ale problémy s nastartováním motocyklu. Motocykl následně odtlačil k nedaleké samotě, kde si chtěl vypůjčit nářadí, případně tam motocykl ponechat přes noc. Ovšem vzhledem ke své podnapilosti se k domu dostal za cenu poškození vstupních vrat a za štěkotu psů bouchal na dveře. V domě se nacházel muž s manželkou a dětmi, ve kterých bouchání na dveře vyvolalo silné znepokojení, neboť již v minulosti byli několikrát vykradeni. Muž se proto vyzbrojil pistolí, a když otevřel dveře, uviděl obviněného v motocyklistické helmě. Když se k němu obviněný blížil, rychle zavřel dveře. Poté slyšeli obviněného, jak obchází dům a bouchá na další dveře. Začali z prvního patra volat o pomoc a muž vystřelil pro výstrahu do vzduchu. Poté sešli do přízemí z obavy, aby vetřelec do domu nevníkl sklepem. Žena se vyzbrojila motykou. Vyšli na dvůr, kde spatřili obviněného ve vzdálenosti asi 3 metrů. Muž se dotazoval, co tam obviněný dělá, a když nedostal odpověď, pohrozil střelbou. Obviněný se místo odpovědi začal přibližovat a žena vykřikla, aby muž neotálel a střílel. Obviněný sice odpověděl, aby muž „neblbnul“, ale až za situace, kdy vyšla rána z pistole. Jedna z kulek zasáhla obviněného do nohy a mezi muži se rozpoutal zápas o zbraň. Na pomoc přispěchala žena s motykou a zasadila obviněnému 15 ran do hlavy,

což mělo za následek tříměsíční hospitalizaci obviněného v nemocnici. Obviněný byl uznán vinným pro trestný čin opilství a porušování domovní svobody. Muž se ženou byli obviněni z trestného činu ublížení na zdraví, když okresní soud neshledal, že by se jednalo o nutnou obranu, neboť dle jeho názoru obviněný stál od muže 3 metry, tudíž se muž nemusel obávat, že dojde k bezprostřednímu napadení. Vzhledem k tomu, že byl vyzbrojen pistolí a obviněný žádnou zbraň neměl, měl vyčkat na další počínání obviněného. Žádný útok tedy podle okresního soudu nehrozil. Rovněž měl muž zbraň užit jiným způsobem (např. střelbou do vzduchu). Co se týče ženy, tak okresní soud zaujal stanovisko, že mohla situaci pokládat za útok, ale v užití motyky spatřoval vykročení z mezí nutné obrany.

Na základě odvolání obviněných krajský soud rozsudek zrušil a vrátil k novému projednání. *Krajský soud uvedl, že domnělá obrana vůbec není nutnou obranou a je společensky nebezpečná. Není ale trestná, pokud osoba jednala ve skutkovém omylu, jenž by vyloučil zavinění.* Beztrestnost domnělé obrany pak soud vymezil způsobem, že omyl musí být nezaviněný, ovšem v případě nedbalosti, kdy obránce podle svých osobních poměrů měl a mohl vědět, že jednání není útokem, přichází v úvahu odpovědnost za nedbalostní trestný čin. V případě úmyslného vykročení z mezí domnělé obrany by přicházela v úvahu odpovědnost za úmyslný trestný čin (v tomto je nutno zkoumat podmínky jako u skutečné nutné obrany). Dále musí zůstat domnělá obrana v těch mezích, jako by se jednalo o obranu proti skutečnému útoku, resp. musí být splněna její přiměřenost. V případě překročení mezí domnělé nutné obrany bude nutné stejně jako u nutné obrany zkoumat zavinění k excesu z mezí obrany. Pak by přicházela v úvahu možnost trestní odpovědnosti za nedbalostní či úmyslný trestný čin. Z toho plyne, že okresní soud bude muset znovu prozkoumat, zda obvinění jednali v domnělé nutné obraně a pokud ano, jestli nepřekročili její meze.

Z výše uvedeného názoru okresního soudu plyne řada pochybení, kterých se při svém rozhodnutí dopustil. Zejména prohlášení, že ze strany obviněného nehrozil žádný útok, neboť byl tři metry od střelce a pokud nějaký útok hrozil, tak jedině holýma

rukama. Tento právní názor resp. požadavek soudu by velmi zúžil obranné možnosti obránce, neboť jak již bylo naznačeno výše, nelze posuzovat přiměřenost resp. intenzitu obrany podle obranného prostředku, ale podle toho, jak jej obránce použije.⁹⁰ Z toho se dovozuje i možná obrana se zbraní proti neozbrojenému útočníkovi. Jako chybné posouzení soudu lze uvést i názor, když shledal jako nepřiměřené obranné jednání (pomoc v obraně) ženy s tím, že muži se potýkali jen holýma rukama. Obrana by měla být totiž taková, aby spolehlivě odvrátila hrozící či trvajícím útok.⁹¹

Pokud stál útočník tři metry od obránce a obránce navíc nevěděl, zda je či není ozbrojen, byla by střelba do vzduchu, tak jak jí vyžadoval názor okresního soudu, velmi riskantní. Soud se nespokojil s tím, že muž již jednou do vzduchu pro výstrahu střílel, na obviněného volal a upozorňoval ho na případnou střelbu. Dle mého názoru jde tento požadavek soudu rovněž přes míru toho, co je možné po obránci během obranného jednání požadovat.⁹²

Navíc pokud dále okresní soud uvádí, že pokud manželům hrozila nějaká újma, tak to byla újma na majetku (těžko říct, jak k tomuto závěru soud došel) a tu není možné odvracet způsobením takového zranění. Tento názor chybně akcentuje na aplikaci podmínky proporcionality, která byla v nutné obraně prolomena a jejíž využití má pouze podpůrný charakter.⁹³

Je třeba říci, že okresní soud naprosto nedokonale zjistil a posoudil skutkový stav věci. Zejména nezohlednil subjektivní stav obránce. Bylo třeba vzít v potaz, že dům manželů se nachází na samotě a stal se již několikrát terčem zlodějí. Muž se navíc domníval, že hrozí vážné nebezpečí jeho manželce a dětem. Těžko na něm lze pak požadovat, aby takové nebezpečí odvracel tváří v tvář útočníkovi pouze střelbou do vzduchu!

⁹⁰ Srov. např. R 49/1970, s. 28; R 41/1980, s. 29; R 47/1995, s. 30.

⁹¹ Srov. např. R 41/1980, s. 29.

⁹² Požadavek subsidiarity se u nutné obrany neuplatní, srov. judikaturu, s. 36, 37.

⁹³ Srov. např. výše uvedená rozhodnutí pod sp. zn. 1 Tz 124/55, s. 27, 28; R 19/1958, s. 36; R II/1965, s. 26; R 19/1982, s. 29.

Ač se domnívám, že v daném případě šlo o typickou putativní nutnou obranu, tak výše uvedené výhrady mají význam zejména z hlediska případného excesu z takové obrany.

Co se týče institutu putativní nutné obrany, je třeba říci, že se jedná o poměrně komplikovanou a zejména důkazně dosti problematickou situaci. Posuzování této problematiky je obtížné hlavně z hlediska zavinění obránce. Soud nejprve musí zvážit, zda se opravdu jedná o putativní nutnou obranu, tedy o situaci, kdy obránce jednal ve skutkovém omylu či předpokládal některé podmínky útoku, které nakonec nenastaly. Až poté soud hodnotí, zda dané obránčovo jednání, kterým odvrátil domnělý útok, nepřekročilo meze nutné obrany.

Ona komplikovanost tohoto institutu se odráží i na soudní praxi, kdy soudy často málo přihlíží k subjektivnímu stavu obránce, a tím mu upírají právo na nutnou obranu. Typický případ pochybení soudu je detailně rozebrán na výše uvedeném judikátu **R 12/1954**, kdy kladl okresní soud na obránce značně nepřiměřené požadavky týkající se obranného jednání. U tohoto institutu by měly soudy do budoucna přihlédnout zejména k tomu, jak situaci vnímal obránce, případně zohlednit jeho zavinění. Pokud by se jednalo o nedbalostní zavinění, bylo by možné využít např. § 24 trest. zák., podle kterého lze upustit od potrestání takového pachatele trestného činu, který je pro společnost méně nebezpečný.

Další související judikatura: **Zm I 165/27; Zm I 568/29; R 208/1941**

4. Pomoc v nutné obraně

Tzv. pomoci v nutné obraně rozumíme vystupování na ochranu zájmů třetích osob. Pomoc v nutné obraně je posuzována dle podmínek kladených na nutnou obranu. Pokud jsou tyto podmínky splněny, pak je toto jednání beztrestné a pro společnost velmi prospěšné. Občan, který se postaví proti útočníkovi, jenž porušuje zájmy chráněné trestním zákonem, musí projevit často velkou porci odvahy a duchapřítomnosti.

V minulosti, za účinnosti tr. zák. č. 86/1950 Sb., byla tato pomoc chápána jako výraz myšlenky vzájemné pomoci, upevňující soudružské vztahy a socialistickou morálku. V odůvodnění to uvádí **R 12/1954**, když říká: „Nutná obrana třetích osob v zájmu jiné osoby je podle našeho práva přípustná. Vyplývá to z morálního poměru člověka k člověku. Naše trestní právo vychovává občany k pocitu soudružnosti, vzájemnosti a solidarity, což odpovídá zásadám socialistické morálky a socialistického soužití.“

V daném případě se jedná o pomoc ženy svému manželovi, která během zápasu o zbraň mezi ním a druhým mužem, několikrát udeřila domnělého útočníka do hlavy motyčkou. Tento případ je výše⁹⁴ podrobně rozebrán v rámci vysvětlení putativní nutné obrany.

Pomocí v nutné obraně se zabývá i **R 7/1970**, když konstatuje, že jde o nutnou obranu, odvrací-li napadený činem jinak trestným útok na tělesnou integritu přímo mu hrozící proto, že se snažil odvrátit útok směřující proti tělesné integritě jiné osoby.

Obviněný se zastal svého známého, když viděl, jak se dohaduje s poškozeným, který byl v podnapilém stavu. Věděl, že poškozený je agresivní povahy a s množstvím alkoholu se jeho agresivita stupňuje. Poškozený měl již za sebou rvačku se svým otcem, kdy byl taktéž pod vlivem alkoholu. Obviněný se snažil zabránit rvačce a řekl poškozenému: „...dej mu pokoj...“. Poté ho poškozený napadl, když ho chytl pod

⁹⁴ Judikát je podrobně rozebráný, s. 39 – 43.

krkem takovou silou, že mu vytrhnul několik knoflíčků od košile. Obviněný poté poškozeného udeřil čtyřikrát pěstí do obličeje, čímž mu způsobil zranění oka.

Nejvyšší soud tak zrušil rozhodnutí okresního soudu, podle kterého byl obránce odpovědný za trestný čin ublížení na zdraví. Vytkl mu zejména to, že nedostatečně zjistil skutkový stav, když se málo zajímal o povahu poškozeného, jeho opilost a o fyzický útok, který byl namířen proti obviněnému resp. obránci.

Další rozhodnutí týkající se pomoci v nutné obraně je **R 9/1980**⁹⁵, které opět mluví v podobném duchu jako předchozí rozhodnutí, když uvádí, že o nutnou obranu jde i tehdy, pokud osoba činem jinak trestným, odvrací přímo hrozící nebo trvající útok, který je namířen proti tělesné integritě jiné osoby.

V daném případě Nejvyšší soud zrušil předchozí rozhodnutí okresního i krajského soudu s tím, že jde o nutnou obranu, když obviněný mlátil dřevěnou palicí poškozeného s tím, aby ho sundal z druhého obviněného, kterého poškozený fyzicky napadl. Toto jednání se navíc odehrálo v obydlí obviněných, do kterého poškozený protiprávně vnikl, aby tam konal násilí.

Již výše jsem se zmínil o tom, že pomoc v nutné obraně je pro společnost a kulturu v ní velmi prospěšná, a to nejen z hlediska právního chování, ale i pro sociální soudržnost společnosti jako celku. To, že občan daného státu resp. dané společnosti je ochoten postavit se proti bezpráví, které je bezprostředně pácháno, často znamená projevit značnou porci odvahy a odhodlání. Svědčí o tom např. tři roky starý případ stříhače TV Nova, pana Michala Velíška, který byl mediálně velice sledovaný. Pravděpodobně se v naší republice nenajde moc lidí, kteří by tento případ neznali či jej alespoň nějakým způsobem nezaznamenali.⁹⁶

⁹⁵ Judikát je podrobněji vyložen, s. 49.

⁹⁶ **Michal Velíšek** (28. března 1973 – 13. září 2005) byl stříhač TV Nova, zavražděný na pražském Karlově náměstí poté, co se zastal napadené ženy s kočárkem, kterou ohrožoval útočník sřelnou zbraní.

Je proto s podivem, že soudy poměrně často hodnotí pomoc v nutné obraně jako intenzivní exces z mezí nutné obrany (např. výše uvedené R 12/1954, R 9/1980). Ovšem je třeba upozornit na to, že již v této době je patrná nezastupitelná role Nejvyššího soudu, který často napravuje rozhodnutí soudů nižší instance.

Na závěr je třeba říci, že pomoc v nutné obraně by měla být soudy naopak privilegována jako sociální hledisko nutné obrany, a pokud ona pomoc nepřekročí meze nutné obrany, jedná se nepochybně o institut, který je pro společnost velmi přínosný.

5. některé další podmínky charakterizující nutnou obranu

V této „zbytkové“ skupině rozhodnutí zmíním judikaturu, která by šla jen těžko podřadit pod výše či níže uvedené skupiny rozhodnutí. Nicméně i tato rozhodnutí vykazují některé specifické rysy, které jsou podnětné, ať už z hlediska vývoje tak i dalších podmínek nutných k možnému jednání v nutné obraně. Proto považuji alespoň jejich stručné nastínění na tomto místě za přínosné.

Judikát R 3584/29 se zabývá nutnou obranou při útoku na čest, když konstatuje: „Nutnou obranu proti útoku na čest zákon neuznává ani tehdy, záleží-li útok na vyhrůžce nebo ve zlém nakládání, jež v souzeném případě soud zjišťuje, bera za prokázáno, že se obžalovaný dal k činu strhnouti tím, že obžalovaná po vzájemných nadávkách mu vlila do obličeje vodu. Vykládati ustanovení § 2 g) tr. zák. způsobem rozšiřujícím neb obdobně ho použití, je při jeho přesném doslovu vyloučeno.“

Z uvedeného rozhodnutí je patrné, že ještě na konci dvacátých let minulého století byla nutná obrana při útoku na čest vyloučena. K prolomení této zásady došlo až v padesátých letech minulého století.⁹⁷

Druhý judikát R 24/1956 řeší otázku nutné obrany proti více útočníkům, když uvádí: „Útok ve smyslu § 8 tr. zák.,⁹⁸ prováděný více osobami, předpokládá nutně aktivní činnost každého z útočníků. V takovém případě je přípustná nutná obrana (za podmínek v § 8 tr. zák. uvedených) proti kterémukoli útočníkovi, nikoli jen proti hlavnímu z nich“.

Lidový soud uznal obviněného vinným trestným činem ublížení na zdraví z nedbalosti, jehož se dopustil podle odůvodnění v rozsudku tím, že bodl poškozeného několikrát nožem, a to nejprve do předloktí a pak do krajiny hrudní směrem k srdci. Poškozený byl pro toto zranění tři týdny v nemocničním ošetření a po dobu delší než dva měsíce byl práce neschopný.

⁹⁷ Srov. výklad kap. II. A., Stručný historický vývoj nutné obrany, s. 5 - 10.

⁹⁸ Dle aktuálního znění § 13 tr. zák.

Podle skutkového zjištění lidového soudu byl mezi obviněným a rodinou poškozeného již po delší dobu napjatý vztah. Kritického dne došlo mezi podnapilým obviněným a schovankou poškozeného, která doprovázela poškozeného, k prudké hádce, při níž schovanka poškozeného najednou zvedla ze země klacek a tloukla jím obviněného. Obviněný ve snaze ubránit se, napadl poškozeného nožem již výše uvedeným způsobem. Lidový soud spatřoval v jednání obviněného vykročení z mezí nutné obrany (nepřiměřenost obrany), jímž byla poškozenému z nedbalosti způsobena těžká újma na zdraví.

Nejvyšší soud toto rozhodnutí zrušil, když konstatoval, že nutná obrana předpokládá útok, který musí směřovat proti útočníkovi (ať přímo nebo nepřímo), nikoli proti osobě jiné. Útočníkem však nemusí být vždy jen jedna osoba. Děje-li se útok více osobami, předpokládá však nutně aktivní činnost každého z útočníků, i když intenzita útoku jednotlivých útočníků nemusí být, a zpravidla nebývá stejná, a i když způsob útoku není stejnorodý. V takovém případě je přípustná zákonná nutná obrana proti kterémukoliv útočníkovi, nikoli jen proti hlavnímu z nich.

Pochybení lidového soudu tedy spočívalo především v tom, že nedostatečně prozkoumal (ač měl příležitost – dostatek svědků) skutkový stav věci, když nezjistil, zda jednání poškozeného mohlo či nemohlo mít formu útoku (byť třeba méně intenzivního než u jeho schovanky) proti obviněnému.

Daná rozhodnutí jsou podnětná z důvodu osvětlení, jak vývoje, tak výkladu institutu nutné obrany. Výše uvedený judikát týkající se cti je důkazem toho, jak se postupem času rozšiřovaly zájmy chráněné trestním zákonem. Druhé rozhodnutí pak podává charakteristiku možné obrany proti více útočníkům, když dodává, že intenzita útoku jednotlivých útočníků nemusí být, a zpravidla ani nebývá, stejná.

B. VZTAH NUTNÉ OBRANY K NĚKTERÝM TRESTNÝM ČINŮM

V této skupině judikatury jsou zahrnuty rozhodnutí soudů, které se bezprostředně dotýkají jednotlivých trestných činů ve vztahu k nutné obraně. V jednotlivých podskupinách se jedná o tyto trestné činy: porušování domovní svobody (§ 238 Tz), omezování osobní svobody (§ 231 Tz), ochrana majetku obecně, útok na veřejného činitele (§ 155 Tz) a rvačka (§ 225 Tz).

1. porušování domovní svobody

Porušováním domovní svobody se zabývá R 9/1980,⁹⁹ když říká, že nutná obrana je přípustná i proti útoku, který směřuje proti domovní svobodě způsobem uvedeným v § 238 odst. 1 Tz. V takovém případě trvá útok do té doby, než se podaří útočníka, který vnikl do domu nebo do bytu jiného s úmyslem vykonat tam násilí, z domu nebo bytu vyhnat.

Toto rozhodnutí je rozebráno již výše v rámci pomoci v nutné obraně. Útočník vnikl do obydlí napadeného, kde ho fyzicky napadl. Na pomoc mu přispěchal druhý obviněný (syn napadeného), který se snažil bránit otce dřevěnou palicí, při čemž způsobil poškozenému lehká zranění. Při bránění otce začal útočník fyzicky napadat i jeho. Poškozený byl následně stíhán za trestné činy porušování domovní svobody a ublížení na zdraví, avšak trestní stíhání bylo zastaveno, neboť tyto trestné činy podléhaly aboličnímu rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii.

Další přínos tohoto rozhodnutí spočívá v tom, že formuloval zásadu, která říká, že *proti jednání v nutné obraně není nutná obrana přípustná*. Jednání útočníka namířené proti osobě, která jedná v nutné obraně, je třeba považovat za pokračování v útoku bez ohledu na to, či byl útok od začátku namířený proti osobě, která jednala v nutné obraně nebo proti osobě jiné. Osoba jednající v nutné obraně je proto

⁹⁹ Judikát je rovněž zmíněn v souvislosti s pomocí v nutné obraně, s. 45.

oprávněná překonat i tento pokračující útok vůči svojí osobě způsobem, který není zřejmě nepřiměřený povaze a nebezpečnosti útoku.¹⁰⁰

Další rozhodnutí týkající se porušování domovní svobody je **R 47/1997**, které říká, že podmínky nutné obrany ve smyslu ustanovení § 13 tr. zák. mohou být splněny i v případě, kdy oprávněný uživatel domu nutí jiného jednáním, které by jinak bylo trestným činem, např. pohrůžkou násilí, aby odešel z místa, které požívá ochrany domovní svobody a na němž daná osoba neoprávněně setrvává.

Rozsudkem okresního soudu byl obžalovaný zproštěn obžaloby, kterou mu bylo kladeno za vinu, že před svým domem mířil pistolí typu Valtro model Combat na svého bratra a jeho právního zástupce, kteří za ním přišli za účelem projednání občanskoprávní záležitosti, a přitom jim hrozil zastřelením, přičemž oba ze strachu před jeho útokem namířenou zbraní od zamýšleného jednání upustili a prostor před domem urychleně opustili, čímž měl spáchat trestný čin násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 197a tr. zák.

Soud dále uvedl, že popsaný skutek měl sice za prokázaný, neshledal však, že by jím byly naplněny znaky trestného činu. Uvedl k tomu, že skutek vykazuje sice formální znaky žalovaného trestného činu, bylo však nutno zvažovat otázku materiální stránky trestného činu a otázku existence okolností vylučujících trestnost činu. V případě otázky společenské nebezpečnosti dovodil, že takové jednání je z obecného pohledu společensky nebezpečné. Bez okolností, které by mohly vylučovat trestnost činu, nelze jiné osobě vyhrožovat usmrcením se zbraní v ruce. V daném případě však byly okolnosti případu z tohoto hlediska složitější. Soud přitom vyjádřil důvěru tvrzení svědkyně, že v minulosti již jednou vykázala poškozeného ze zahrady, která je přilehlá k jejich domu, kam on přišel s dalšími osobami, aby si odvezl vozidlo, se kterým měl zakázáno manipulovat. Je zřejmé, že i tentokrát přicházel bratr obžalovaného s naprosto shodným úmyslem, tedy odvézt toto vozidlo. Přicházel za situace, kdy mu

¹⁰⁰ Dle aktuálního znění tr. zák. „...zcela zjevně nepřiměřeným způsobu útoku...“.

bylo zřejmé, že obžalovaný vozidlo vydat nehodlá a ani on ani jeho manželka si nepřejí, aby svědek vstupoval na jejich pozemky. Dále pak soud prvního stupně dovodil, že místo, na němž se skutek stal, požívá ve vztahu k obžalovanému ochrany garantované nejen trestním zákonem, nýbrž i Listinou základních práv a svobod.¹⁰¹ To muselo být příchozím naprosto zřejmé. Soud uvedl, že příchozím by bylo možno přiznat právo vstoupit na pozemek obžalovaného, pokud ten by neměl u vchodové branky zvonek a nešlo by tak jinak příchod ohlásit. Nelze jim však přiznat právo na těchto místech setrvávat poté, co byli spoluvlastníci domu požádáni, aby odešli. Přitom bylo zřejmé, že obžalovaný sám vstoupil na scénu za situace, kdy v rozporu se žádostí jeho manželky, aby odešel, zůstával u jeho dveří člověk, o němž se dlouhou dobu předtím v průběhu jeho trestního stíhání mluvilo jako o člověku, který připravoval jeho vraždu. Tyto okolnosti tedy musely na obžalovaného nutně působit tak, že je ohrožen jednak jeho majetek, jednak jeho osoba. Je tedy zřejmé, že obžalovaný subjektivně předpokládal, a objektivní okolnosti případu mu takový předpoklad nevyvracejí, že je přímo ohrožen jeho majetek, jeho domovní svoboda a nelze vyloučit i ohrožení jeho soukromí. To vše jsou zájmy chráněné trestním zákonem a Ústavou České republiky. Okresní soud proto správně uzavřel, že není trestným činem, pokud obžalovaný v takovém případě brání přiměřeným způsobem sebe a svůj majetek. Pohrůžka plynovou pistolí je přitom podle názoru soudu způsob zcela přiměřený. Ke skutku tedy došlo za okolností vylučujících trestnost a jednání obžalovaného tak není trestným činem.

Proti tomuto rozsudku podal odvolání okresní státní zástupce, který nesouhlasil se zproštěním obžalovaného, avšak krajský soud se správně ztotožnil s rozhodnutím soudu okresního a odvolání zamítl jako nedůvodné.

Výše uvedená rozhodnutí jsou mimo jiné důkazem toho, že hierarchie zájmů chráněných trestním zákonem se neuplatní vždy. V těchto případech má konkrétně

¹⁰¹ čl. 12 Listiny základních práv a svobod: „Obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí.“

ochrana domovní svobody obránce přednost před ochranou zdraví útočníka. Na těchto rozhodnutích je rovněž zajímavé to, že útočnickovo protiprávní jednání má často formu opomenutí – stačí, když odmítá opustit např. pozemek obránce.

Lze tedy říci, že soudy zde velice správně akcentují na právo nedotknutelnosti obydlí jako na jedno ze základních lidských práv a poskytují tak obránci dostatečnou možnost uplatnění jednání v nutné obraně.

2. omezování osobní svobody

Charakteristiku podmínek, za nichž šlo omezit osobní svobodu občana, podává již rozhodnutí **Zm II 510/26**, když uvádí, že i jinak oprávněné omezení osobní svobody je trestné, pokud překročí nezbytnou dobu trvání či povolené hranice intenzity zadržení. Nutné bylo neprodlené oznámení zadržení osoby veřejným orgánům.

Problematikou omezování osobní svobody se zabývají dvě nová rozhodnutí, které se věnují možnosti nutné obrany proti jednání resp. zadržení zaměstnanci soukromých bezpečnostních služeb.

První z nich je rozhodnutí Nejvyššího soudu pod **sp. zn. 8 Tdo 572/2006**,¹⁰² které říká: „Jestliže zaměstnanci soukromé bezpečnostní služby přistihli obviněného při odcizení zboží v obchodním domě a lze-li v takovém činu obviněného shledat jen znaky přestupku proti majetku podle § 50 odst. 1 písm. a) PřesZ, pak za situace, když tito zaměstnanci vyzvali obviněného k prokázání totožnosti a k tomu, aby jim umožnil provedení osobní prohlídky s cílem nalézt odcizené zboží, nelze posuzovat opodstatněnost takového zákroku podle § 82 odst. 3, 4 a § 83b TrŘ, tj. z hlediska podmínek k provedení osobní prohlídky, neboť se nejedná o úkon k tomu příslušných orgánů činných v trestním řízení.“

Uvedené počínání zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby je však nutné posuzovat z hlediska naplnění zákonných podmínek svépomoci podle § 6 ObčZ. Pokud úkony zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby odpovídaly dovolené svépomoci, pak jednání obviněného směřující proti nim nemůže odůvodnit nutnou obranu podle § 13 Tz, která není přípustná, jde-li o výkon práva nebo povinnosti.“

V uvedeném případě obviněný v obchodním domě, poté co byl přistižen zaměstnanci soukromé bezpečnostní služby při odcizení zboží a byl jimi vyzván k tomu, aby

¹⁰² Problematika tohoto rozhodnutí je podrobně rozebrána: Půry, F. Nejvyšší soud ČR : K nepřipustnosti nutné obrany proti útokům zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby učiněným za podmínek svépomoci při ochraně zboží v obchodním domě. Trestněprávní revue, 2007, č. 1, s. 18 - 21.

prokázal svou totožnost a umožnil provedení osobní prohlídky s cílem nalézt odcizené zboží, toto odmítl slovy „žádná prohlídka se konat nebude“ vyjmul z pouzdra na opasku pistoli 7,65 zn. BERETA a mířil s ní ze vzdálenosti 20 až 30 cm na krajinu břišní zaměstnanci bezpečnostní služby, který mu vytrhl zbraň z ruky.

Okresní soud uznal obviněného vinným z vydírání podle § 235 odst. 1, 2 písm. c) Tz. Toto rozhodnutí následně zrušil soud krajský a obviněného zprostil, když se neztotožnil s názorem okresního soudu, že zaměstnanci soukromé bezpečnostní služby měli právo požadovat po obviněném osobní prohlídku. Rozhodnutí krajského soudu nakonec zrušil Nejvyšší soud a nařídil nové projednání.

Toto rozhodnutí Nejvyššího soudu je zajímavé v mnoha směrech a z hlediska problematiky nutné obrany o to víc, že se jedná o situaci, která se v různých hypermarketech či obchodních domech vyskytuje poměrně často. Značná nejasnost ovšem panuje v tom, jak dovodit nepřipustnost nutné obrany s odkazem na výkon práv nebo povinností zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby. Odkaz na institut svépomoci podle § 6 ObčZ může být sice obecně správný, ale argumentovat lze patrně i ustanovením § 417 odst. 1 ObčZ, který mluví o povinnosti každého k odvrácení hrozící škody. Problém je pak především v tom, že § 6 ObčZ předpokládá – mimo jiné – neoprávněný zásah do práva, který teprve hrozí (bezprostředně), a svépomoc může uplatnit jen ten, kdo byl takovým zásahem ohrožen (případně jeho zákonný zástupce nebo zmocněnec).¹⁰³ Z těchto hledisek pak v rozhodnutí chybí bližší vysvětlení, na jehož základě by bylo možné dovodit, že tito zaměstnanci jsou zmocněnci vlastníka zboží odcizeného v obchodě a z tohoto důvodu jsou pak oprávněni „zadržet“ zloděje a tím na něm uplatnit svépomoc, popřípadě na základě jakého aktu se tak stalo. Diskutabilní je rovněž to, zda požadavek „osobní prohlídky“ zadržného zloděje nejde nad rámec oprávnění vyplývající ze svépomoci. Dá se tedy očekávat, že se k řešení

¹⁰³ Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. Vydání. Praha : C.H. Beck, 2006. s. 74.

této problematiky Nejvyšší soud ještě vrátí, třeba v podobě návrhu stanoviska pléna Nejvyššího soudu.¹⁰⁴

Druhý judikát R 25/2007 se také zabývá možností použití nutné obrany proti zákroku zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby, ale s tím rozdílem, že uvádí, jak situaci, v níž není nutná obrana přípustná, tak situaci, kdy přípustná je.

Říká, že podmínky nutné obrany podle § 13 tr. zák. mohou být splněny i za situace, kdy osoba, již je bráněno neoprávněně v odchodu a tedy v užívání osobní svobody, užije násilí k překonání jí činěného odporu. Existence podmínek § 13 tr. zák. je tak založena na tom, že odvrací útok na zájem chráněný trestním zákonem (zájem společnosti na ochraně osobní svobody, jinak též ústavně zaručené).¹⁰⁵

Pracovník bezpečnostní služby není veřejným činitelem (§ 89 odst. 9 tr. zák.), nemá žádné zvláštní postavení a na jeho chování nutno pohlížet jako na chování každého jiného občana. Znamená to, že osobní svobodu jiného smí omezit jen za podmínek § 76 odst. 2 Tr.Ř. Podle tohoto ustanovení osobní svobodu osoby, která byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté, smí omezit kdokoli, pokud je to nutné ke zjištění její totožnosti, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů. Je však povinen tuto osobu předat ihned policejnímu orgánu; nelze-li takovou osobu ihned předat, je třeba policejnímu orgánu omezení osobní svobody bez odkladu oznámit.

Okolnost, že zaměstnanec bezpečnostní služby takto jednal na žádost policie České republiky, nemá na posouzení oprávněnosti jeho zásahu žádný vliv.

V daném případě se měl obviněný dopustit trestného činu ublížení na zdraví tím, že opakovaně obtěžoval prodavačku klenotnictví, která na něho zavolala pracovníky bezpečnostní služby objektu, a poté, co byl členy této služby upozorněn na okolnost, že byla přivolána Policie ČR, pokusil se z objektu utéci, v čemž se mu snažil

¹⁰⁴ Půry, F. Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu. Trestněprávní revue, 2007, č. 8, s. 232, 233.

¹⁰⁵ čl. 8 Listiny základních práv a svobod: „Osobní svoboda je zaručena.“

pracovník bezpečnostní služby poškozený zabránit tím, že mu zastoupil cestu, obviněný do něho vrazil a začali se spolu přetahovat a když byli do sebe zaklíněni, snažil se vyprostit tím způsobem, že chytil poškozeného za ruku a zkroutil mu malíček, čímž mu způsobil vykloubení středního článku pátého prstu levé ruky. Vyléčení tohoto zranění si vyžádalo omezení poškozeného v obvyklém způsobu života po dobu nejméně tří týdnů.

V daném případě tedy Nejvyšší soud konstatoval, že zaměstnanec soukromé bezpečnostní služby není a ani nemůže být jakousi „prodlouženou rukou“ Policie České republiky a jeho právo zasahovat do práv a povinností jiných osob je stejné jako u každého řadového občana (člověka).

Obě výše uvedená rozhodnutí jsou zajímavá v mnoha směrech a dá se říci, že pokud obviněný spáchá pouze přestupek, tak je šance na jeho legální zadržení resp. omezení osobní svobody pracovníky bezpečnostní služby velmi malá. Aplikace o svépomoci podle § 6 ObčZ je, jak bylo uvedeno výše, dosti problematická. Je třeba říci, že rozhodnutí pod **sp. zn. 8 Tdo 572/2006** nezískalo podporu kolegia Nejvyššího soudu k uveřejnění ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek. Důvodem byly pochybnosti o aplikaci právě § 6 ObčZ. Rozhodnutí bylo ještě před schválením jeho publikace předloženo společnému zasedání občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu, ale ta ve svém vyjádření neuvedla žádné občanskoprávní argumenty k otázce důvodnosti uplatnění institutu svépomoci. Je tedy pravděpodobné, jak již bylo uvedeno výše, že se k této problematice Nejvyšší soud vrátí ve formě stanoviska pléna Nejvyššího soudu.¹⁰⁶

S podobnými situacemi se setkáváme velmi často, neboť drobné krádeže v různých typech obchodů jsou u nás bohužel na denním pořádku. Není proto dle mého názoru udržitelná situace, aby lidé páchající tuto majetkovou trestnou činnost požívali práv,

¹⁰⁶ Púry, F. Nejvyšší soud ČR : K nepřipustnosti nutné obrany proti útokům zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby učiněným za podmínek svépomoci při ochraně zboží v obchodním domě. Trestněprávní revue, 2007, č. 1, s. 20.

kteřé jim po jejich dopadení, resp. zadržení zaručí možnost jednat v rámci nutné obrany. Řešením musí být pravděpodobně budoucí právní úprava objasňující činnost soukromých bezpečnostních služeb, která vymezení jasné mantinely jejich práv a povinností. Je zřejmé, že práva soukromých bezpečnostních služeb se nemohou rovnat oprávněním veřejných činitelů, ale jisté prvky, které by právně posílily jejich činnost, by určitě byly možné. Dle mého názoru by se mohlo jednat právě o dočasné zadržení podezřelého do doby, než bude předán orgánům činným v trestním řízení. Jen tak dosáhneme důkladnější ochrany majetku, prevence majetkové kriminality a hlavně uspokojivého právního stavu v dané oblasti, který navíc usnadní aplikační roli soudům.

3. ochrana majetku

Následují dvě rozhodnutí, z nichž jedno je nálezem Ústavního soudu. Níže uvedené judikáty se týkají ochrany majetku ve vztahu k nutné obraně a jejich hlavní právní přínos spočívá v tom, že potvrzují onu stěžejní zásadu, která uznává právo jednat v nutné obraně proti neoprávněnému útoku na *jakýkoli* zájem chráněný trestním zákonem.

První rozhodnutí je označeno **sp. zn. 11 Tz 5/83** a říká, že nutná obrana je přípustná proti útoku přímo ohrožujícímu jakýkoliv zájem chráněný trestním zákonem, tedy i zájem na ochraně majetku. Podmínkou nutné obrany je totiž útok znamenající ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem, které je vyvoláno protiprávním jednáním. *Nezáleží přitom na povaze zájmů, které jsou ohroženy, neboť předmětem ochrany je jakýkoliv zájem chráněný trestním zákonem, tedy nejen zájem na ochraně života a zdraví, ale i zájem na ochraně majetku.*

V daném případě byl obvodním soudem obviněný uznán vinným trestným činem ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 tr. zák., spočívajícím v tom, že ve svém bytě po předchozí hádce napadl svou manželku úderem pěstí do oblasti břišní takovým způsobem, že upadla a úderem jí způsobil zlomeninu žeber, přičemž zranění si vyžádalo měsíční pracovní neschopnost poškozené.

Nejvyšší soud následně konstatoval porušení zákona, když uvedl, že nebyla od počátku řízení náležitě prověřena obhajoba obviněného ve smyslu ustanovení § 2 odst. 5 TrŘ. Obviněný se hájil tím, že rukou odstrčil poškozenou poté, co hrubě uchopila flétnu značné hodnoty z majetku Národního divadla v Praze. Podle obviněného v důsledku jeho zákroku poškozená musela reflexivně flétnu upustit.

Dále uvedl, že mělo být prověřeno též tvrzení obviněného, že jednal v obavě z poškození cenné flétny, která byla v té době majetkem v socialistickém vlastnictví a obviněnému byla svěřena k výkonu povolání flétnisty Národního divadla v Praze. V té

souvislosti měla být prověřena jeho obhajoba, že mu poškozená již dříve jiný hudební nástroj zašantročila.

Dá se říci, že na toto rozhodnutí částečně navazuje **nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 317/01**, který říká: „Není možné apriorně usoudit na vybočení z mezí nutné obrany pouze z toho, že stěžovatel, jenž odvracel útok na majetek a na nedotknutelnost obydlí, svým jednáním ublížil jinému na zdraví. Nutná obrana je dle soudní judikatury přípustná proti útoku přímo ohrožujícím jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem, tedy i zájem na ochraně majetku a nedotknutelnosti obydlí. O to více musí být poskytnuta ochrana majetku, pokud k útoku na něj dochází na místě, jež je chráněno z titulu jiného práva jako nedotknuté (obydlí). Soud, který upřednostnil při posouzení podmínek nutné obrany ochranu práva poškozeného na zdraví před právem stěžovatele na ochranu majetku a nedotknutelnosti obydlí, měl proto přesvědčivě vysvětlit, proč nepovažoval obranu stěžovatele (bránění v demontáži, vystrčení poškozeného ze dveří) za výkon nutné obrany“.

Tento nález taktéž navazuje zejména na **R 9/1980**, které bylo již uvedeno výše ve spojitosti s pomocí v nutné obraně a v tomto směru zejména s porušováním domovní svobody.¹⁰⁷ Uvedený nález potvrdil dosavadní soudní praxi, o které jsem mluvil již v úvodu, že nutná obrana je přípustná proti neoprávněnému útoku na jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem, přičemž ochrana zdraví útočníka nemá automaticky přednost před ochranou majetku a obydlí obránce, přestože obecně je určitě zdraví podstatně cennější hodnotou než majetek či obydlí.

¹⁰⁷ Srov. výše, s. 45, 49.

4. útok na veřejného činitele

Judikatura týkající se nutné obrany proti jednání veřejného činitele se vyskytuje v poměrně hojné míře již od první republiky a obecně se dá říci, že ve svých hlavních rysech zůstává ustálená. Tato jistá konzistence soudních rozhodnutí bude patrná na níže uvedené judikatuře.

Již rozhodnutí **Zm I 412/29** konstatovalo, že proti služebním výkonům vrchnostenských osob není nutná obrana přípustná. Toto rozhodnutí konkretizuje **Zm I 288/29**, když říká: „Proti úřednímu výkonu jest vyloučena nutná obrana, leč by se výkon úřední osoby sám jevil bezprávným útokem (byl by nedovolený, zakládal by zločin zlého užívání moci úřední, nenáležel by vůbec k působnosti úřední osoby)“.

Tento judikát tedy již připouští jednání v nutné obraně proti takovému zásahu veřejného činitele, který by zakládal bezprávi, tzn., zneužíval veřejné moci, byl trestným činem či by vůbec nenáležel do působnosti této úřední osoby.

R 4965/1933 vysvětluje rozdíl mezi pojetím nutné obrany proti útoku soukromé osoby od zákroku, který provádí veřejný činitel a charakterizuje intenzitu, kterou musí dotčená osoba během zákroku strpět, když říká: „Svépomoc má sice místo k odvrácení protiprávního útoku soukromé osoby, nikoli však i proti formálně oprávněnému zákroku úřední osoby (veřejného činitele), jejíž zákrok, byť věcně neodůvodněný nebo nepřiměřeným způsobem prováděný, musí dotčená osoba strpět s výhradou stížnosti k úřední osobě, která zákrok nařídila nebo jinak úřední osobě (veřejnému činiteli) nadřízené“.

Toto rozhodnutí tedy ukládá občanům povinnost, aby se podrobili i takovému zákroku veřejného činitele, který je sice formálně oprávněný, avšak je prováděný nepřiměřeným způsobem. Dává ovšem občanům možnost stížnosti proti osobě, která zákrok nařídila či proti osobě, která je vůči zasahujícímu činiteli v nadřízeném postavení.

Následující dvě rozhodnutí pokračují v nastolené praxi, když první z nich uvádí, že překonání odporu, který směřuje ke zmaření oprávněného služebního zákroku je právem i povinností veřejného činitele. Proto nutná obrana proti takto zakročujícímu veřejnému činiteli není přípustná a použití násilí k zamezení jeho zákroku je třeba považovat za trestný čin útoku na veřejného činitele podle § 155 odst. 1 tr. zák. (srov. R 55/1977).

V daném případě se jednalo o použití fyzické síly k předvedení řidiče motorového vozidla, který byl důvodně podezřelý z toho, že požil alkoholické nápoje před jízdou. Řidič odmítal dobrovolné předvedení a zákroku veřejného činitele se vzdal použitím násilí.

Druhé rozhodnutí R 47/1980 řeší opačnou situaci, a to sice, kdy je možné použít proti zásahu veřejného činitele nutnou obranu. Daný judikát ve shodě s výše uvedeným rozhodnutím Zm I 288/29 uvádí, že pokud veřejný činitel překročí svoji pravomoc a uskutečňuje zákrok, ke kterému nemá ze zákona oprávnění, nepožívá ochrany veřejného činitele podle § 155 a § 156 Tz. Útok na jeho zdraví, který se odehrál během tohoto zákroku, a kdy občan překročil meze nutné obrany, je pak možno posoudit jen jako trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 Tz.

V daném případě zasahoval veřejný činitel resp. poškozený proti nevhodnému chování obviněného v restauraci, které mělo povahu výtržnosti. Zásadní bylo ovšem to, že poškozený nebyl ten den ve službě, a proto nemohl požívat ochranu, kterou mu přiznává trestní zákon.

Výše uvedenou judikaturu lze charakterizovat jako poměrně ustálenou. Soudy zde správně poskytují ochranu veřejným činitelům, kterou jim přiznává trestní zákon a další speciální zákony upravující činnost bezpečnostních sborů. Judikatura postupným vývojem dovodila, že jednání v nutné obraně je přípustné jen proti takovému zásahu veřejného činitele, který zneužívá veřejnou moc, je trestným činem nebo vůbec nenáleží do působnosti daného veřejného činitele.

5. rvačka

Následující judikatura se bude týkat rozlišení jednání v nutné obraně od trestného činu rvačky (§ 225 Tz). Hranice mezi oběma instituty je sice teorií vyložena poměrně jasně, ale posuzování v praxi není pro soudy vůbec jednoduché. Dá se ovšem říci, že judikatura týkající se rozlišení nutné obrany a rvačky je ve svých hlavních rysech ustálená a jak bude níže vidět, často na sebe navazuje. První rozhodnutí tohoto typu se objevila již na počátku dvacátých let minulého století a judikáty sledující tuto problematiku se vyskytují dodnes.

Jako první rozebírá tuto tematiku rozhodnutí Nejvyššího soudu Kr I. 196/20, když říká: „Vždyť pojem rvačky, jemuž nalézací soud jednání obžalovaného podřadil, nese sebou, že mezi účastníky se v průběhu jejím role zpravidla mění, takže v jednotlivých mnohdy zcela krátkých úsecích časových, ten který účastník podniká proti jinému účastníku útok, aby v zápětí zatlačen byl sám do obrany proti útoku jiného, aniž by řeč mohla býti o tom, že se tím ocitl ve stavu ospravedlňujícím u něho nutnou obranu“.

Obžalovaný byl sice nejprve několika ruskými zajatci povalen na zem, ale poté, co vstal ze země, při odchodu zajatců na ně začal házet skleněné láhve, čímž jednomu z nich způsobil zranění. Po další potyčce navíc zranil další dva šavlí.

Tím pádem soud vyloučil jednání obviněného v nutné obraně z toho důvodu, že obviněný podnikl oba dva útoky ve chvílích, kdy mu nehrozil bezprostřední útok ze strany protivníků.

Další rozhodnutí Nejvyššího soudu R 2901/1927 zmiňuje zásadu a vyvrací tak názor soudu nižší instance, že totiž *i za rvačky mohou nastat situace opravňující tu nebo onu zúčastněnou stranu k obranným jednáním*. V daném případě šlo o fyzický konflikt mezi obviněným a poškozeným, když poté, co poškozený sahal do kapsy, obviněný vytáhl na obranu nůž s tím, že předpokládal útok ze strany poškozeného provedený zbraní, pro kterou se údajně domníval, že sahá.

Nedostatkem daného rozhodnutí je ovšem to, že blíže nespecifikuje ony situace, které opravňují k obrannému jednání i během rvačky.

R 165/1949 a **R 55/1952** pak mluví ve stejném duchu, když první z nich uvádí, že nemůže jít o oprávněnou nutnou obranu, jestliže došlo k poranění při vzájemné potyčce, ve které se obě strany vzájemně napadaly, a druhé pak dodává, že beztrestnosti pro nutnou obranu se nemůže dovolat ten, kdo po odvrácení útoku podnikne další útočné činy, které nejsou již odůvodněny pouze nutností obrany. V naprosté shodě s tímto rozhodnutím pak odůvodňuje svůj výrok i **R 26/1967**.

R 75/1956 správně uvádí, že se nejedná o trestný čin rvačky, pokud se jedna napadená osoba brání společnému útoku několika útočníků, kteří jednájí ve formě spolupachatelství. Tento judikát dále konkretizuje rozhodnutí **R 36/1960** v tom směru, že trestného činu rvačky se dopouští nikoliv ten, kdo se brání útoku byť i více útočníků, nýbrž ten, kdo se účastní rvačky za účelem úmyslného ohrožení života nebo zdraví jiného. Úmysl pachatelů se vztahuje jak k účasti na zápasu, tak i k ohrožení života nebo zdraví jiného.

V daném případě obžalovaný napomenul neukázněné občany, aby se chovali slušně, a poté nebyl povinen strpět útoky vůči své osobě, zejména byl-li útočník ozbrojen. Vzhledem k tomu, že byl napaden, nelze ho proto z důvodu nedostatku zavinění považovat za účastníka rvačky ve smyslu § 225 Tz.

Na výše uvedené rozhodnutí **R 2901/1927** navazuje judikát pod **sp. zn. 8 Tz 68/99**, který danou věc více konkretizuje, když říká, že v případě, kdy vzájemný konflikt probíhá tak, že má z hlediska forem a intenzity používaného násilí určitý rámeček, a jestliže jeden z účastníků tento rámeček podstatně překročí tím, že do probíhajícího konfliktu vnese výrazně jinou formu nebo intenzitu násilí, čímž zcela změni razanci svého útoku a začne bezprostředně ohrožovat chráněný zájem, který v dosavadním průběhu konfliktu nebyl ohrožen, není důvodu vylučovat nutnou obranu proti tomuto dílčímu útoku. V praxi tak může jít např. o konflikt spočívající ve vzájemných

výzvu poškozeného (aby s ním šel ven), která směřovala k jejich vzájemnému fyzickému konfliktu, a to tak, že obviněný odešel s poškozeným na místo, kde poté poškozeného fyzicky napadl, pak obviněný nejednal v nutné obraně ve smyslu § 13 tr. zák., neboť neodvracel přímo hrozící útok na zájmy chráněné trestním zákonem. To platí bez ohledu na skutečnost, že fyzický konflikt vyprovokoval právě poškozený.“

Toto rozhodnutí navazuje na výše uvedený prvorepublikový judikát **Kr I. 196/20** v tom směru, když se soud neztotožnil s námitkou obviněného, který se dovolával splnění podmínek nutné obrany, protože v době, kdy sám napadl poškozeného, netrval ani přímo nehrozil z jeho strany žádný útok vůči obviněnému.

Rozhodnutí dále rozebírá i obecnější otázky týkající se rozdílů mezi nutnou obranou a rvačkou, když uvádí v teorii asi nejpodstatnější rozdíl, který spočívá v tom, že nutná obrana předpokládá rozdělení osob, jež se střetly, na dvě strany, z nichž jedna je v roli útočníka a druhá v roli obránce. Pro postavení útočníka je rozhodující počáteční iniciativa, tedy skutečnost, kdo započal s útokem, přičemž se mohou uplatnit i jiná pomocná kritéria jako např. pohnutka či motiv jednání každé ze stran. Pokud ovšem spolu zápasí více osob a obranu střídají útoky, bude jejich činnost naplňovat znaky skutkové podstaty trestného činu rvačky podle § 225 tr. zák., a tudíž splnění podmínek jednání v nutné obraně podle § 13 tr. zák. je tak vyloučeno.

Judikatura charakterizující rozdíly mezi trestným činem rvačky a jednáním v nutné obraně ve svých podstatných rysech navazuje na právní teorii a je třeba říci, že soudy správně upozorňují na odlišné role a odlišný motiv jednání každé ze stran. V daném oddílu judikatury považují za průlomové potvrzení pravidla, které říká, že i za rvačky mohou nastat situace, které opravňují jednu ze stran k jednání v nutné obraně. Tento výklad Nejvyššího soudu považují i do budoucna za správný, neboť poskytuje jedné ze stran konfliktu možnost odvrátit útok ve chvíli, kdy se podstatně změní forma a intenzita jednání druhého účastníka, a tak si v některých případech třeba i zachránit život.

C. PROCESNÍ ASPEKTY U NUTNÉ OBRANY

V této skupině rozhodnutí se nachází judikatura týkající se procesních otázek, které souvisí s institutem nutné obrany, zejména je zde pak rozebráno správné použití zásady „in dubio pro reo“¹⁰⁹ při posuzování podmínek jednání v nutné obraně podle § 13 tr. zák.

Výše zmíněné procesní zásadě in dubio pro reo se věnují dva judikáty, když první z nich říká, že při užití důvodu vylučujícího protiprávnost podle § 13 tr. zák. o nutné obraně nemůže soud vycházet ze závěru, že útok ze strany poškozeného "ve velmi pravděpodobně neskončil". Nelze-li tuto otázku provedenými důkazy zjistit zcela bezpečně, je nutno vycházet ze zásady in dubio pro reo a na otázku skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době činu obviněné, která se mu bránila, trval (srov. R 36/ 1991).

V daném případě Nejvyšší soud zrušil rozhodnutí městského soudu, které kladlo obžalované za vinu trestný čin vraždy podle § 219 tr. zák., kterého se měla dopustit tím, že ve svém bytě po předchozím slovním a fyzickém konfliktu vyvolaném podnapilostí jejího manžela jej bodla značnou silou kuchyňským nožem o délce čepele 16,5 cm do prsou tak, že bodná rána měla za následek smrt poškozeného.

Soud dále přihlédl k tomu, že k útoku na obžalovanou došlo v době, kdy byla nahá a musela se cítit více ohrožená, přičemž měla bohaté zkušenosti s agresivitou svého manžela a mohla důvodně předpokládat, že je schopen ji i zabít. Nadto útok poškozeného směřoval i proti dětem, na jejichž obranu byla obžalovaná silně fixována. Přitom bylo prokázáno, že poškozený při svém útoku vyhrožoval obžalované zabitím, což v ní mohlo vzbudit a pravděpodobně vzbudilo panický strach o vlastní život i o život jejich dětí.

¹⁰⁹ Zásada vysvětlena, s. 25.

Soud při svém hodnocení případu opět správně přihlédl k subjektivnímu stavu obviněné, která jednala ve strachu o život svůj i o život svých dětí, a tak napravil rozhodnutí soudu nižší instance.

Druhé rozhodnutí konkretizuje použití zásady *in dubio pro reo* z hlediska její aplikace, když uvádí, že zásadu *in dubio pro reo* je možno použít jen v situaci, kdy již soud učinil úplná skutková zjištění podle § 2 odst. 5 TrŘ. a zhodnotil všechny provedené důkazy jednotlivě i ve vzájemných souvislostech tak, jak to vyžaduje ustanovení § 2 odst. 6 TrŘ. Teprve po vyčerpání všech těchto možností při přetrvávající existenci důvodných pochybností je nutno vycházet z již citované zásady "v pochybnostech ve prospěch" obviněného (srov. sp. zn. 8 Tz 217/99).¹¹⁰

Rozlišení zániku trestnosti od jednání za podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák. se věnuje R 36/1992. Krajský soud zde zrušil rozsudek okresního soudu, když konstatoval, že pokud pachatel jednal za podmínek nutné obrany ve smyslu ustanovení § 13 tr. zák., vylučuje to trestnost činu již v době jeho spáchání. Soud po takovém závěru tedy nemůže užít zprošťujícího důvodu podle § 226 písm. e) TrŘ. o zániku trestnosti; musí obviněného zprostit obžaloby podle § 226 písm. b) TrŘ. proto, že skutek není trestným činem.

Zánik trestnosti je upraven ustanoveními § 7 odst. 3, § 8 odst. 3, § 65, 66, 67, 163b a 214 tr. zák. a jeho podstatou je skutečnost, že byl spáchán trestný čin, který ovšem v důsledku dalších přesně vymezených zákonných okolností ve výše citovaných ustanoveních pozbývá trestnosti. Pokud ovšem obviněný jedná za podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák., nepáchá trestný čin (jde totiž o jednání dovolené) a nelze proto v této souvislosti vůbec o zániku trestnosti hovořit. Lze pouze konstatovat, že takový skutek není trestným činem.

Z procesního hlediska je velmi podnětné i rozhodnutí pod sp. zn. 10 To 336/2003, které říká, že za doznání obžalovaného k činu ve smyslu ustanovení § 307 odst. 1

¹¹⁰ Judikát je uveden v rámci extenzivního excesu, s. 78, 79.

písm. a) TrŘ. nelze považovat takovou jeho výpověď, která obsahuje popis skutku zahrnující okolnosti, které by vylučovaly protiprávnost činu, např. že jednal v nutné obraně podle § 13 tr. zák.

V daném případě obviněný bezdůvodně fyzicky napadl poškozeného a jeho jednání bylo obžalobou kvalifikováno jako trestný čin výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr. zák. a trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 tr. zák. Okresním soudem bylo trestní stíhání obžalovaného podmíněně zastaveno podle § 307 odst. 1 TrŘ. Krajský soud - na základě stížnosti poškozeného – toto usnesení okresního soudu následně zrušil, když mu vytkl, že pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání nebyly vytvořeny zákonné podmínky.

Především to, že obžalovaný se k činu nedoznal způsobem předpokládaným ustanovením § 307 odst. 1 písm. a) TrŘ. Doznání jako podmínka pro podmíněné zastavení trestního stíhání musí zahrnovat všechny znaky skutkové podstaty trestného činu včetně subjektivní stránky. Obžalovaný však nedoznal úmysl spáchat trestný čin a dále událost popisoval tak, že pokud by soud z jeho výpovědi vycházel, jednalo by se ze strany obžalovaného o nutnou obranu ve smyslu § 13 tr. zák., která by jako okolnost vylučující protiprávnost neumožňovala uznat obžalovaného vinným.

Výše uvedená judikatura je podnětná zejména z hlediska uplatnění zásady *in dubio pro reo*, kdy první judikát odkazuje na její důslednou aplikaci a druhé rozhodnutí pak vymezuje fázi trestního řízení, v jakém teprve může a musí být uplatněna. Třetí rozhodnutí popisující rozdíl mezi zánikem trestnosti a jednáním v rámci okolností vylučujících protiprávnost navazuje na zcela jasnou právní teorii a napravuje tak nesprávné rozhodnutí soudu nižšího stupně. Poslední z těchto rozhodnutí upozorňuje na správnou formu výpovědi, která by měla splňovat podmínky doznání k trestnému činu podle ustanovení § 307 odst. 1 písm. a) TrŘ. Daná judikatura jistě přispěje k budoucí správné aplikaci těch ustanovení trestního řádu, které nějakých způsobem souvisí s institutem nutné obrany.

IV. JUDIKATURA K EXCESŮM Z NUTNÉ OBRANY

Judikaturu týkající se vybočení z mezí nutné obrany (exces) jsem rozčlenil do pěti podskupin. Po obecné části, která pojednává převážně o vztahu zavinění k překročení mezí nutné obrany, následují rozhodnutí k excesu intenzivnímu a extenzivnímu,¹¹¹ jak je zná současná právní úprava.

Závěrečná část judikatury, týkající se vybočení z mezí nutné obrany, je rozčleněna na exces chabý (asthenický) a exces jarý (sthenický).¹¹² Toto historické dělení používané během první republiky již sice současná česká právní úprava nezná, ale uvedení několika příkladů jistě přispěje k dalšímu pochopení problematiky nutné obrany jako celku, neboť některé návrhy nového trestního zákona počítaly opět s obnovením institutu tzv. chabého excesu z nutné obrany.¹¹³ Nutno dodat, že judikatura týkající se excesu chabého je často spojena s problematikou putativní nutné obrany¹¹⁴ a toto vybočení z mezí nutné obrany z důvodu strachu, leknutí či poděšení bylo zpravidla posuzováno jako beztrestné.

A. K excesu z nutné obrany obecně

Následující dva judikáty pojednávají jak o zavinění obránce ve vztahu k excesu z mezí nutné obrany, tak k následku tím způsobenému, resp. k dalším znaků trestného činu spáchaného takovým excesem. Je třeba dodat, že problematika zavinění obránce ve vztahu k excesu z mezí nutné obrany patří k nejméně propracovaným otázkám nutné obrany, a to nejen v dosavadní judikatuře, ale i v dostupné odborné literatuře.¹¹⁵

¹¹¹ Tyto pojmy jsou blíže vysvětleny, s. 20.

¹¹² Tyto pojmy jsou blíže vysvětleny, s. 21.

¹¹³ Např. návrh skupiny poslanců vedené J. Klásem z roku 1997, návrh nového trestního zákoníku z roku 2004, srov., s. 86.

¹¹⁴ Judikatura k putativní nutné obraně, s. 38 – 43.

¹¹⁵ Problematika je např. rozvedena v publikaci Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 166.

Rozhodnutí **Zm II 282/29** uvádí: „Subjektivní skutková podstata § 335 trestního zákona vykročením z mezí nutné obrany vyžaduje i vědomí pachatelovo, neb aspoň možnost uvědomění si, že překročuje nutnou mez toho, co bylo potřebné, by odvrátil od sebe protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění“.

Z citovaného rozhodnutí tedy plyne, že k trestní odpovědnosti za exces z mezí nutné obrany postačí zavinění formou nevědomé nedbalosti.

R 16/1994-I klade důraz na formu zavinění obránce k excessu z mezí nutné obrany. Rozhodnutí uvádí, že podmínkou trestnosti jednání, které je překročením mezí nutné obrany (§ 13 tr. zák.), např. proto, že útok, proti kterému je obrana zaměřená, již netrvá, je také zavinění vztahující se na tuto skutečnost. V takových případech je třeba také důsledně zjišťovat, zda šlo o úmyslné nebo nedbalostní překročení mezí nutné obrany a přihlížet přitom i k rozrušení obránce vyvolanému útokem.

Co se týče formy zavinění, je třeba připomenout, že trestné činy, spáchané za podmínek překročení mezí nutné obrany, se obecně vyznačují sníženým stupněm nebezpečnosti činu pro společnost. Při rozhodování takových věcí je proto třeba, aby soudy věnovaly zvýšenou pozornost hodnocení trestnosti žalovaného jednání i z hlediska tzv. materiálního pojetí trestného činu. Podle § 3 odst. 2 tr. zák. totiž není trestným činem čin, jehož stupeň nebezpečnosti je pro společnost nepatrný, i když jinak vykazuje znaky trestného činu. Další možností je i již výše zmíněná aplikace § 24 trest. zák., podle kterého lze upustit od potrestání, pokud pachatel spáchal trestný čin menší nebezpečnosti pro společnost, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě.

B. Exces intenzivní

Judikatura týkající se tohoto typu excesu není zdaleka tak početná jako např. u excesu extenzivního, ale obecně se dá říci, že zejména ve dvacátých a třicátých letech minulého století byla poměrně bohatá. Daná problematika je samozřejmě neochvějně spjata s přiměřeností jednání za podmínek nutné obrany, která je zpracována výše¹¹⁶ a jejíž vývoj má na posuzování podmínek tohoto druhu excesu z mezí nutné obrany zásadní vliv. Konkrétně jsou rozhodnutí tohoto typu odvislá hlavně od toho, jakou zbraň, resp. jaký obranný prostředek obránce ke svému jednání použije. Některá judikatura upozorňuje i na způsob užití tohoto obranného prostředku.¹¹⁷

Intenzivním excesem se zabývá rozhodnutí R 5180/1935, když uvádí: „Mylný je názor stěžovatelův, že za potřebnou, a proto oprávněnou se má považovat veškerá taková obrana, kterou napadený odvrátí hrozící bezprávný útok. Jak vrchní soud správně vyřkl - jen taková obrana je potřebná a přípustná, která je ve správném poměru k útoku. Když se přihlédne k tomu, že poškozený nebyl ozbrojený a neměl ani hůl, obžalovaný však byl ozbrojený holí a služební pistolí a stál od poškozeného před užitím zbraně na 2 - 3 kroky - bez právního omylu vyřkl vrchní soud, že obžalovaný byl by mohl odstrašit poškozeného od dalšího útoku holí nebo výstřelem do vzduchu a nebylo potřebné, aby střelil poškozeného do břicha.“

Soud zde jasně apeluje na nepřiměřený způsob obrany, když za potřebnou a tedy i oprávněnou obranu považuje pouze takovou obranu, která je ve správném poměru k útoku.

Toto rozhodnutí je dále podnětné ještě z hlediska posuzování odborných znalostí a pracovního zařazení pachatele při zvažování jednání v nutné obraně, když uvádí, že obžalovaný jako polní hajný musel vědět, jakým způsobem se může přiměřeně bránit proti podobnému útoku, jakému byl vystavený ze strany poškozeného. Útok v něm

¹¹⁶ Srov. kapitolu: Proporcionalita a přiměřenost u nutné obrany, s. 26 - 35.

¹¹⁷ Např. R 41/1980, s. 29.

sice mohl vyvolat silné rozrušení, avšak dle názoru soudu ne takového stupně, že by nemohl posoudit, že není potřebné hned střelit do těla bezbranného útočnicka.

Jako vykročení z mezí nutné obrany kvalifikoval soud i případ označený **Zm IV 222/34**, kdy otec rdousil svého syna, kterému na pomoc přispěchal jeho bratr (druhý syn). Jednání otce sice soud kvalifikoval jako vybočení z mezí domácí kázně a bratrovi přiznal právo zakročit proti takovému neoprávněnému zásahu otce, ovšem dále konstatoval: „Obrana však musí být vždy přiměřená útoku a jen tehdy je beztrestná, když je nutná k jeho odvrácení. V tomto případě obžalovaný takovým způsobem obhajoval svého bratra, že uchopil sekáč na řepu a udeřil jím otce zezadu do hlavy tak silně, že mu rozbil lebku a zapříčinil jeho smrt. Tento způsob bránění nebyl potřebný, neboť obžalovaný jako 27letý, tedy mladý muž, byl by mohl rukou bránit svého bratra a vysvobodit ho z ruk bezbranného otce. Vůbec nebylo potřebné, aby obžalovaný takovou nebezpečnou zbraní, jakou je sekáč na řepu, do hlavy udeřil otce. Nakolik se obžalovaný bál rukou zakročit proti otcovi, byl by mohl udeřit ho na takovou část těla, že by úder nebyl býval nebezpečný životu otcovu. Uvažujíc tyto okolnosti, správně vyřkli i porotci, že čin obžalovaného nebyl potřebný k odvrácení útoku.“

Soud tedy přihlédl k použitému prostředku obrany jako nepřiměřenému k odvrácení dané formy útoku, a obžalovaného uznal vinným i z toho důvodu, že mohl obranným prostředkem resp. zbraní zasáhnout poškozeného na méně zranitelná místa, kde by ho takový zásah neohrozil přímo na životě.

Judikatura týkající se excesu intenzivního je spojena s přiměřeností nutné obrany jako takové, která je význačná svou postupnou větší a větší benevolencí k možnostem obranného jednání, kterým bylo možno beztrestně chránit své zájmy. Tento trend je patrný i v tom, že judikatura tohoto typu postupem času ubývala a v poslední době se také nevyskytuje v hojné míře. Osobně tento výsledek považuji za velmi kladný a příčinu vidím zejména v tom, že soudy správně přihlíží k subjektivnímu stavu obránce

a zohledňují tak jeho počínání v dané obtížné situaci. Jsem přesvědčen o tom, že tato praxe bude pokračovat i nadále.

Další související judikatura: **R 400/1921; R 6327/1939**

C. Exces extenzivní

Případy vybočení z mezí nutné obrany, kdy obranné jednání není v časové souvislosti s útokem, tj. je buď předčasné nebo až odvetné (exces extenzivní), se vyskytují daleko častěji než rozhodnutí týkající se excesu intenzivního. Posouzení správného načasování obranného jednání není, jak pro obránce, tak pro soudy, které dané případy hodnotí, vůbec jednoduché. Soudy by proto měly přihlížet k subjektivnímu stavu obránce během obranného jednání, tzn. přihlídnout k jeho rozrušení, strachu, zdravotnímu stavu atd.

Ukázku předčasné obrany nám nabízí rozhodnutí **Zm I 667/26**, které uvádí: „Pohrůžka zlým nakládáním o sobě neznamená útok, který již počal nebo bezprostředně nastává, či který skutečně hrozí (§ 2 g) tr. zák.). Pravdou jest, že také H. způsobil tenkrátě obžalovanému těžké poranění, a že byl za to pravoplatným rozsudkem krajského soudu v Hradci Králové odsouzen pro zločin podle § 152 tr. zák. Avšak také tento rozsudek zjistil, že obžalovaný prozrazoval nepřátelské úmysly proti H-ovi již před rvačkou, vyslovil, že pravděpodobně od (obžalovaný) mohl býti útočníkem, vyloučiv, že H. napadl obžalovaného.“

Soud tedy konstatoval, že pouhá nepřátelská výhružka neznamená sama o sobě útok, který by bezprostředně ohrožoval obžalovaného. Soud dále poukázal na dřívější rozsudek, podle kterého byl obžalovaný napaden poškozeným, za což byl také poškozený uznán vinným, avšak v tomto případě soud útok poškozeného vyloučil. Z toho důvodu posoudil obranné jednání obžalovaného jako předčasné, tedy nepřiměřené.

Následují čtyři rozhodnutí, které vylučují obranné jednání z důvodu jeho opožděnosti. V těchto případech se jedná o jednání odvetné, tedy o jednání v době, kdy byl již útok ukončen a obránci tak nehrozí bezprostřední nebezpečí.

První z nich je **Zm II 122/27**, které uvádí: „Obžalovaná sama líčila však výstup zejména i při hlavním přelíčení v ten rozum, že její manžel vyskočil z postele, na níž ležel, že vytáhl z pod postele klacek a volal: "Ty kurvo, já tě musím zabít, dneska z tebe musí téct", že však syn Ludvík na něho skočil a muž spadl na zem, načež prý obžalovaná v rozčilení popadla oběma rukama sekeru a ho, jak ležel na levém boku, "zinkla" po prvé a když zvedl hlavu, udeřila ho ještě jednou. Svědek Ludvík V. pak udal při hlavním přelíčení, že otec, skočiv z postele, řekl: "Ty kurvo, dneska ti musí mozek šplíchat po zdi", že pak uchoпил sekáček a hnal se po obžalované, že však svědek mu sekáček vytrhl a hodil otce na postel, otec že pak uchoпил sekeru a hnal se na obžalovanou, zakopl však o zem a asi upadl, a že svědek, který byl v tu chvíli obrácen zády, viděl pak, že obžalovaná otce, který seděl nejdříve na zemi, tluče, že ho bouchla sekerou, načež otec spadl, svalil se na znak a že obžalovaná udeřila ho pak ještě jednou.“

Soud uznal obžalovanou vinnou z důvodu, že podle vlastního doznání poprvé uhodila poškozeného ostřím sekery do hlavy, když již neměl v ruce žádný předmět, jehož by mohl použít k útoku proti obžalované, a podruhé udeřila obžalovaná sekerou poškozeného do hlavy ve chvíli, když již ležel na zemi. V tomto případě soud dovodil, že v této chvíli již obžalované nehrozilo bezprostřední nebezpečí a její jednání bylo z hlediska načasování obrany nepřiměřené. Soud dále přihlédl k tomu, že obžalovaná neprojevila žádnou lítost, naopak se vyjádřila, že to měla udělat už dávno.

Další jednání, které bylo posouzeno jako jednání proti útoku již skončenému, uvádí **R 208/1941**, když říká, že nejde o nutnou obranu v případě, kdy obžalovaný poté, co jeho otec přišel v podnapilém stavu domů, v hádce vyháněl svou rodinu z domu, ohrožoval ji nejprve koštětem a poté i namířeným revolverem, se v obavě o svůj život, své matky a bratra na otce vrhl, vyrval mu revolver z ruky a odskočil od něho asi dva metry a poté na něho vystřelil, čímž mu způsobil průstřel hrudníku se zasažením srdce, v důsledku kterého poškozený na místě zemřel. Obžalovaný totiž použil střelnou zbraň vůči útočníkovi po jeho odzbrojení a po zániku útoku.

Toto rozhodnutí je typická ukázka vybočení z mezí nutné obrany, kdy obranné jednání přišlo až ve chvíli, kdy útok již zanikl. Soud měl dle mého názoru ovšem také zohlednit rozrušení obžalovaného, strach o život svůj, svého bratra a matky. Obránce může jen těžko odhadnout chování agresivního člověka, který je navíc v podnapilém stavu, s nímž se jeho nevypočitatelnost chování ještě zvyšuje.

Judikát **R 77/1952** pojednává o případu, kdy se obžalovaný vmísil do výměny názorů mezi poškozeným a svědkem. Poškozený obžalovaného odstrčil s tím, že to není jeho věc, načež ho obžalovaný několikrát bodl kapesním nožičkem do ruky a do boku.

Soud uznal obžalovaného vinným s tím, že obrana následovala až po zániku útoku. Důležité ovšem je i to, zda se vůbec ono odstrčení dalo považovat za útok a jak soud dále správně uvádí, tak i reakce obžalovaného by se dala jen těžko posoudit za přiměřenou dané situaci.

Vykročením z mezí nutné obrany se dále zabývá i **R 18/1979**, když uvádí, že se jedná o překročení mezí nutné obrany, jestliže se pachatel zpočátku brání způsobem přiměřeným povaze a nebezpečnosti útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, ale po skončení útoku sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nehrozí nebezpečí. Za následek způsobený v této fázi jednání je pachatel trestně odpovědný a nemůže se dovolávat, že jednal v nutné obraně ve smyslu § 13 tr. zák.

V daném případě byl obžalovaný uznán vinným trestným činem ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1 , 2 tr. zák., protože po předchozí hádce a vzájemném fyzickém napadání bodl nožem do prsou poškozeného, čímž mu způsobil zranění, které mělo krátce na to za následek jeho smrt.

Nejvyšší soud potvrdil názor soudu nižší instance s tím, že posoudil jednání obžalovaného jako obranu jen v první fázi incidentu, ačkoliv obžalovaný tvrdil, že se

po celou dobu od počátku do konce pouze bránil útoku poškozeného, takže jednal v nutné obraně. Soud uvedl, že v první fázi incidentu, kdy se poškozenému a jeho komplici podařilo vniknout do dvorku, obžalovaný mohl mít skutečné obavy z jejich jednání a způsob jeho obrany lze v této situaci považovat za přiměřený. Ovšem ve chvíli, kdy se obžalovanému podařilo vytlačit oba z dvorku na ulici, a obžalovaný honil poškozeného, který se dal na útěk, lze jednání obžalovaného posoudit jako vypořádání se s poškozeným. Jednání obžalovaného v této době již nebylo odůvodněno nutností obrany, a proto je nelze považovat za nutnou obranu ve smyslu ustanovení § 13 tr. zák.

Jako předčasné obranné jednání resp. vybočení z mezí nutné obrany zhodnotil soud jednání obžalovaného, když uvedl, že pokud pachatel střílel z legálně držené pistole osm ran do volného prostoru, kde viděl tři osoby, které na něm nic nepožadovaly, nikterak na něho fyzicky ani slovně neútočily a hrozba útokem nevyplývala ani z okolností případu a pachatel se pouze domníval, že mu nebezpečí hrozí, nelze dospět k závěru, že odvracel útok přímo hrozcí, a proto jeho jednání nevykazuje znaky uvedené v § 13 tr. zák. (srov. sp. zn 4 Tz 89/99).

V dané kauze byl obžalovaný uznán vinným trestným činem výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr. zák. , který podle výroku citovaného rozsudku spáchal tak, že v prostoru u garáží vystřelil z legálně držené pistole zn. ČZ vzor 50 ráže 7,65 mm celkem osm ran do volného prostoru.

Soud prvního stupně v odůvodnění svého rozsudku konstatoval, že nebyla vyvrácena obhajoba obžalovaného, že ze své pistole střílel za situace, kdy měl podezření, že romské osoby mají v úmyslu spáchat trestnou činnost. K tomu odvolací soud v odůvodnění svého rozhodnutí doplnil, že obviněný začal vytlačovat ven z garáže romskou osobu a začal střílet až za situace, když viděl, jak se další dvě osoby přibližují.

V posuzovaném případě však nebylo poukázáno, že by útok uvedených tří osob na obviněného přímo hrozil nebo trval. Tyto osoby na obviněném nic nepožadovaly, nikterak na něho slovně či fyzicky neútočily, přímo hrozba útoky nevyplývala ani z okolností případu. I sám obžalovaný při hlavním líčení vypověděl, že měl pouze pocit, že jde „cikánům“ o jeho tržbu, postupem času dospěl k závěru, že střelby nebylo třeba, že mohl věc vyřešit jiným způsobem. Nelze v této souvislosti pominout ani fakt, že 5x obviněný podle svých slov vystřelil v době, kdy už přibližně 15 minut u něho žádné podezřelé osoby ani nebyly, protože utekly. Těchto 5 výstřelů nelze v žádném případě posuzovat jako jednání v nutné obraně podle § 13 tr. zák.

Je třeba dodat, že Nejvyšší soud potvrdil, že soudy obou stupňů nepochybily, pokud u obžalovaného upustily od potrestání podle § 24 odst. 1 písm. a) tr. zák. Na jeho podporu soud uvedl, že obžalovaný spáchal trestný čin při odvracení jistého možného útoku, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, což nepochybně mimo jiné umožnilo použití § 24 tr. zák.

O tzv. „dobíjení“ poškozeného mluví další judikát, který je označen **sp. zn. 8 Tz 217/99**, když uvádí: „Nelze přijmout závěr, že pokud zkušený střelec, který ze vzdálenosti asi jednoho metru pistolí ráže 9 mm míří na klečícího či dřepícího poškozeného s již prostřeleným břichem, je schopen zasáhnout jej záměrně tak, aby výstřelem do malého prostoru, v němž jsou směstnány všechny životně důležité orgány, způsobil jenom takové poranění, které by jednoznačně poškozeného neohrožovalo na životě a vedlo pouze ke vzniku jeho těžké újmy na zdraví.“

V odůvodnění rozhodnutí pak krajský soud mimo jiné uvedl, že první výstřel na poškozeného, není možno hodnotit jako součást trestného činu, neboť šlo o jednání v nutné obraně ve smyslu ustanovení § 13 tr. zák. Pouze u druhého výstřelu nebylo možno podle výsledků dokazování u poškozeného uvažovat o jednání v nutné obraně podle § 13 tr. zák., neboť na poškozeného vystřelil obviněný ze vzdálenosti jednoho metru v situaci, kdy byl již poškozený zasažen prvním výstřelem a v jeho důsledku byl

zcela paralyzován. Útok obviněného tak byl v této fázi veden snahou o úplnou likvidaci poškozeného a šlo již o tzv. dobíjení.

Obranné jednání zde nastalo opět až po ukončení útoku, ovšem ku prospěchu obžalovaného je třeba dodat, že útočníků bylo několik, což jeho úlohu jistě podstatně ztěžovalo.

Poslední rozhodnutí, které jsem zařadil do této skupiny rozhodnutí je označeno **sp. zn. 6 Tdo 66/2007**, a týká se problematiky použití automatických obranných zařízení. Toto téma je spojeno s předčasným jednáním v nutné obraně, resp. jednáním v době, kdy útok bezprostředně nehrozí ani netrvá (extenzivní exces z mezí nutné obrany) a má tak spíše preventivní charakter.

Rozhodnutí uvádí: „V případě, kdy obviněný umístil pod podlahu dřevěné kůlny (dostatečně nezabezpečené např. řádně uzamykatelnými dveřmi), která se nacházela na jeho pozemku, nástražný výbušný systém způsobilý přivodit újmu na zdraví, nelze jeho jednání považovat za jednání v nutné obraně podle ustanovení § 13 tr. zák. či krajní nouzi podle § 14 tr. zák. vzhledem k tomu, že v době instalace tohoto zařízení nebyly splněny podmínky aplikace výše uvedených ustanovení a ze strany poškozeného se nejednalo o útok, který bezprostředně hrozil nebo trval, ani nebylo odvráceno nebezpečí přímo (tj. bezprostředně) hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem.“

V tomto rozhodnutí se Nejvyšší soud vyjádřil k velmi sporné otázce, a to instalaci automatických obranných zařízení, které mají sloužit k ochraně majetku. Citované rozhodnutí se týká obviněného, který instaloval před vchod do své kůlny nástražný výbušný systém, čímž reagoval na opakované vykrádání tohoto objektu, jemuž nebyla policie schopná zabránit, a jejíž vyšetřování nemělo nikdy žádné výsledky. V daném případě vzal tedy obviněný „zákon do svých rukou“, a když jedna z osob, která vnikla do objektu s cílem odcizit tam nějaký kovový odpad, nástražný systém aktivovala, výbuchem utrpěla těžké zranění nohy, jež jí musela být pod kolem amputována.

Nejvyšší soud se ztotožnil s názorem soudů nižší instance, když u obviněného vyloučil splnění podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák. zejména proto, že v době kdy instaloval nástražný výbušný systém, nešlo o útok, který bezprostředně hrozil nebo trval. Soud dále poukázal i na nepřiměřenost obranného prostředku a na nedostatečné zabezpečení objektu, který byl zajištěn pouze dveřmi s rozbitou výplní bez kliky a bez zámku.

Na závěr je třeba zmínit, že v teorii převládá názor, podle něhož nelze instalaci a použití obranných zařízení vyloučit, avšak za splnění všech podmínek nutné obrany. Ty spočívají především v tom, aby byl obranný účinek takového zařízení spuštěn jen v případě protiprávního útoku a zároveň nebyl zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku, který vyvolá jeho spuštění.¹¹⁸ Z uvedeného plyne, že instalace takového zařízení, které by splňovalo zákonné podmínky, bude v praxi dosti problematické, ne-li nemožné.

Z výše uvedené judikatury je zřejmé, že rozhodnutí týkající se excesu extenzivního jsou velmi častá. Plyne to zejména ze skutečnosti, že zvolit správný okamžik k obrannému jednání je často dosti obtížné. Soudy by proto měly opět přihlídnout k subjektivnímu stavu obránce a každý případ hodnotit ve svém komplexu a zároveň přísně individuálně. Je třeba říci, že zejména judikatura posledních let toto činí a rozhodnutí, která jsou publikována tyto výše zmíněné požadavky splňují.

Další související judikatura: **R 2940/1927; sp. zn. 7 Tdo 1530/2006**

¹¹⁸ Srov. Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, s. 130; Novotný, O., Vanduchová, M. a kol. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. 5., jubilejní, zcela přepracované vydání. Praha : Aspi, a.s., 2007, s. 278.

D. Exces chabý (asthenický)

Trestní zákon uznával během první republiky tzv. exces chabý, podle něhož mohlo být obranné jednání posouzeno jako jednání beztrestné či pouze jako jednání kulpózní. Judikatura tohoto typu byla v tomto období poměrně dosti početná. I když se toto členění již nepoužívá, uvedu na tomto místě alespoň tři případy, které danou problematiku přiblíží.

Nejvyšší soud zrušil rozhodnutí soudu nižší instance, když konstatoval: „Soud nalézací sice nabyt přesvědčení, že nelze v tomto případě mluvit o sebeobraně, poněvadž obžalovaný, hodiv kamenem, ničeho více v ruku neměl a z výpovědi slyšených svědků nevychází najevo, že by se byl poškozený, hodiv kamenem ještě k dalšímu útoku strojí. Než tím je popřena jen objektivní podmínka beztrestnosti obžalovaného dle § 2 lit. g) tr. z. Zbývalo posoudit, nepokládal-li obžalovaný v rozčilení, jež mu rozsudek při výměře trestu přiznává, ze strachu a poděšení situaci za takovou, že mu se strany poškozeného hrozí nebezpečí dalšího útoku, zvláště když dle spisů vsutku bezprostředně na to poškozený znova hledal kámen a nemoha ho dosáhnouti, zvedl kus uhlí a chystal se jím hoditi po obžalovaném. Zákon trestní přiznává beztrestnost nejen činu předsevzatému ve spravedlivé nutné obraně, nýbrž i v zásadě, s výhradou poslední věty § 2 lit. tr. z. překročení mezí nutné obrany, pokud se stalo z poděšení, strachu nebo z uleknutí. Tímto ustanovením jsou - hledíc zároveň k liteře e) § 2 tr.z. - zahrnuty v beztrestnost jak případy, ve kterých podmínky spravedlivé nutné obrany jsou dány, míra její však byla z naznačených důvodů překročena, tak i případy, ve kterých objektivně sice nebylo podmínek spravedlivé nutné obrany, ale obviněný z bázně, uleknutí nebo z přestrašenosti předpokládal, že jsou tu podmínky takové. Otázkou touto se soud nalézací nezabýval, a zejména vylučuje objektivní pravdivost tvrzení obžalovaného, že jednal v sebeobraně, neuvážil, není-li v tomto hájení se obžalovaného obsaženo tvrzení skutkového omylu ve směru shora vytčeném“ (Kr I 501/19).

Nalézací soud ve svém rozhodnutí nepřihlédl k subjektivnímu stavu obránce, k tomu, jak vnímal situaci on, a proto bylo správně jeho rozhodnutí Nejvyšším soudem zrušeno, a ve věci bylo nařízeno nové projednání.

Judikát označený **Zm I 165/27**, uvádí, že: „Vykročení z mezí nutné obrany může být podle povahy vykročení bezrestným, stalo-li se jen z poděšení, ze strachu nebo z uleknutí, popřípadě jest možno takové vykročení posoudit jen jako kulposní jednání.“

V daném případě zasadil obviněný poškozenému tři rány do obličeje, čímž mu způsobil ublížení na zdraví tím, že mu přerazil kost nad pravým okem a byl uznán vinným pro zločin podle § 152 tr. zák.

Nejvyšší soud zrušil rozhodnutí soudu nižší instance s tím, že soud, jenž se bude věci znovu zabývat, bude muset mimo jiné zkoumat a zjistit, zda šlo vůbec o bezprávný útok proti životu, svobodě nebo jmění obžalovaného, a pokud ano, zda nedošlo k tomuto vykročení z mezí nutné obrany jen z poděšení, strachu nebo uleknutí. V kladném případě bude však nutno zkoumat a řešit otázku, nešlo-li tu alespoň o trestný čin spáchaný z nedbalosti.

Ono zavinění z nedbalosti konkretizuje dále judikát **R 3675/1929**, když říká: „Skutečnost, že se pachatel mohl sice pokládati za ohrožena a k obraně nucena, že však vykročil z mezí nutné obrany jen ze strachu, nezbavuje ho zodpovědnosti podle § 335 tr. zák. Tato nedbalost ve smyslu posl. věty § 2 g) tr. zák. nevztahuje se na samu povahu skutku, k odvrácení útoku podniknutého, nýbrž na poměr tohoto skutku k rozsahu nutné obrany; nedbalost ta spočívá v možnosti poznání, že skutek není úměrným útoku a potřebě obrany; stačí tu i nedbalost nevědomá.“

Výše uvedená rozhodnutí zmiňují situace, které jsou nyní zohledněny pomocí přihlédnutí soudu k subjektivnímu stavu obránce. Daná problematika je detailněji rozebrána v kapitole týkající se úvah de lege ferenda.

Další související judikatura: **R 969/1922**; **R 1068/1923**

E. Exces jarý (sthenický)

Tato terminologie excesu z mezí nutné obrany byla používána ve stejné době jako u excesu chabého, tedy v době prvorepublikové. Ovšem na rozdíl od něj bylo toto jednání v rozčilení, afektu či pomstychtivosti posuzováno podle obecných zásad a nebylo tedy žádným způsobem zákonem privilegováno.

Exces jarý zmiňuje judikát **Zm II 122/27**,¹¹⁹ když uvádí: „Rozčilení, afekt vylučuje zlý úmysl a trestnost jen tehdy, dosáhly-li stupně pomatení smyslů, v němž si pachatel nebyl svého činu vědom.“

V daném případě ovšem obžalovaná při svém výslechu během hlavního přelíčení připustila výslovně, že pronesla výroky potvrzené některými svědky a nasvědčující tomu, že se myšlenkou svého manžela usmrtit zaobírala již dříve a že podle výpovědí některých svědků svého činu ani nelitovala ani nejevila rozčilení, nýbrž se naopak vyjádřila, že to svému muži měla udělat již dávno.

Nynější využití této terminologie nepovažuji za potřebné, neboť toto obráncovo vykročení z mezí nutné obrany lze jen těžko nějakým způsobem privilegovat a jeho jednání resp.exces z mezí nutné obrany tak bude naplňovat znaky excesu intenzivního či extenzivního.

Další související judikatura: **R 6180/1938**

¹¹⁹ Judikát je rozebrán výše v rámci excesu extenzivního, s. 75.

V. ÚVAHY DE LEGE FERENDA

Již od první poloviny devadesátých let minulého století probíhají rekodifikační práce na novém trestním zákoníku. Za tu dobu vzniklo několik koncepcí, které měly zpřesnit či doplnit znění okolností vylučujících protiprávnost resp. nutné obrany.

Ve své úvaze bych rád srovnal dva poslední návrhy, které byly předloženy na půdě poslanecké sněmovny. První návrh byl součástí vládního návrhu trestního zákoníku z roku 2004¹²⁰ a dle mého názoru vhodně reagoval na určité nedostatky, které skýtá současná úprava nutné obrany v trestním zákoně.¹²¹

„§ 29

Nutná obrana

(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku, anebo okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo osobě obránce.

(3) Ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem.“

Jestli je něco současnému znění ust. § 13 vytýkáno, tak je to zejména nevýhodné postavení obránce, kde kritici¹²² upozorňují na pouhou možnost aplikace ustanovení týkajících se zvýhodnění obránce.¹²³

¹²⁰ Sněmovní fisk č. 744.

¹²¹ Shodně Hruška, J. Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku. *Trestní právo*, 2007, č. 12, s. 15.

¹²² Např. Žigo, J. Vybočenie z medzí nutnej obrany. *Socialistická zákonnosť*, 1971, č. 10, s. 582; Dolenský, A. Překročení hranic nutné obrany. *Všehrd*, 1993, č. 3, s. 25.

¹²³ Srov. výklad výše, s. 22.

Hlavním cílem navrhovaných změn byla dle mého názoru především snaha o dokonalejší precizaci ustanovení a ujasnění podmínek, za kterých by bylo možno v rámci nutné obrany jednat. Zákodárce především upřesnil termín „způsob útoku“, který, jak již bylo uvedeno výše¹²⁴, vyvolal v první polovině devadesátých let několik polemik.¹²⁵ Termín byl upřesněn tím, že vedle něj byly vyjmenovány i další okolnosti (místo a čas útoku, okolnosti vztahující se k osobě útočníka nebo obránce), které ovlivňují obranné jednání napadeného v průběhu útoku. Tyto okolnosti měly za úkol ujasnit a sjednotit výklad institutu nutné obrany v trestněprávní praxi. Samozřejmě, že konkrétní stanovení obsahu těchto dalších okolností by bylo úkolem pro následnou soudní praxi.

Kuchta¹²⁶, po vzoru německé a rakouské právní úpravy, ještě doporučuje ke zvážení, jestli také nevycházet z pojmu „potřebnost obrany k odvrácení útoku“ vedle pojmu „zcela zjevná nepřiměřenost způsobu útoku“. Naše současná právní úprava pojem potřebnosti nezná, ale právní teorie i soudní praxe s ním běžně pracuje (srov. **R 36/1965**). Vede ho k tomu myšlenka, že podstatou a účelem obrany je totiž obrana ohrožených zájmů, nikoliv poměr určitých okolností mezi obráncem a útočníkem a porovnávání jejich zájmů. Zdůrazňuje to tím, že celý institut (i nový návrh) nese název nutná, nikoliv přiměřená obrana, přičemž pojem nutnosti vyjadřuje zřejmě potřebnost obrany k odvrácení útoku.

Dle mého názoru je tato připomínka sice podnětná a interpretaci nutné obrany by pravděpodobně zpřesnila, nicméně její aktuální potřebnost není značná. Je třeba si uvědomit, že nutnost (potřebnost) obrany dostatečně

¹²⁴ Srov. výklad, s. 9, 10.

¹²⁵ Srov. např. Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., *Trestní zákon - komentář*, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 116, 117; Fremr, R., Zelenka, P. *K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona*. Právní praxe, 1994, č. 6, s. 339; Kratochvíl, V. a kol. *Trestní právo hmotné, obecná část*. 2 vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1996, s. 233.

¹²⁶ Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 2, s. 50.

vyplývá z názvu tohoto institutu, a že výklad tohoto pojmu v praxi nečiní žádné potíže.¹²⁷

Vy kročení z mezí nutné obrany v důsledku subjektivních pocitů vyvolaných útokem řešil zákonodárce v odst. 3. Tento tzv. excés chabý (asthenický)¹²⁸ se již v našem právu vyskytoval v trestním zákoně č. 117/1852 ř.z., který platil na území Československa až do 31.7. 1950.¹²⁹

Úpravu této problematiky řeší téměř v totožném duchu např. právní řády Německa, Rakouska, Švédska a nám blízkého Slovenska.¹³⁰ Tyto zákoníky řadí takovéto překročení mezí nutné obrany mezi zvláštní okolnosti, které vylučují subjektivní zavinění. U nás se takový návrh objevil již v roce 1997, byl však zamítnut.¹³¹

Shoda mezi trestněprávními teoretiky panuje v tom, že rozrušení, strach, úlek či jiné psychické momenty mohou ovlivnit subjektivní schopnost obránce správně vyhodnotit situaci. Ovšem řešení této problematiky jsou různá. Proti koncepci vládního návrhu trestního zákona z roku 2004, § 29 odst. 3, se postavil např. Kuchta,¹³² když říká, že při uplatnění zásady *in dubio pro reo* by zjišťování přítomnosti určitého druhu afektu bylo důkazně značně nespolehlivé a mohlo by vést k zneužívání takovéto úpravy. Další nadbytečné privilegování obránce vidí v tom, že by původní útočník

¹²⁷ Ve stejném duchu mluví i důvodová zpráva k § 29 posledního návrhu trestního zákoníku, sněmovní tisk 410, ze dne 19.12. 2007. Dále dodává: „Pokud by byl tento požadavek vykládán tak, že základním znakem nutné obrany je schopnost odrazit útok, mohl by vést k tomu, že by v podstatě nebyla dovolena málo intenzivní obrana s odůvodněním, že tato by mohla ještě povzbudit útočníka. Taková úprava by kladla na obránce nepřiměřené nároky z hlediska volby jeho způsobu a intenzity obrany, kterou by pak z tohoto hlediska musely posuzovat i orgány činné v trestním řízení.“

¹²⁸ Judikatura k tomuto tématu, s. 81, 82.

¹²⁹ Srov. kapitulu II. A., Stručný historický vývoj nutné obrany, s. 7.

¹³⁰ Např. § 25 odst. 3 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon, uvádí: „Ten, kto odvracia útok spôsobom uvedeným v odseku 2, nebude trestne zodpovedný, ak konal v silnom rozrušení spôsobenom útokom, najmä v dôsledku zmätku, strachu alebo zľaknutia.“

¹³¹ Návrh skupiny poslanců vedené J. Klásem, 29.9. 1997.

¹³² Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 2, s. 50.

nemohl užít nutnou obranu, neboť obránce by nebyl trestný a jeho jednání by nebylo protiprávní. Řešení vidí v rovině trestní odpovědnosti např. ve vyloučení některých forem zavinění, uplatnění nauky o omylech, institutu zmenšené přičetnosti a nepřičetnosti. V právní rovině pak v ust. § 33 písm. a), f) tr. zák jako polehčující okolnosti či postupu podle ust. § 40 tr. zák.¹³³ Další možností je pak vytvoření privilegovaných skutkových podstat podle německého vzoru. Naopak např. Hruška¹³⁴ a Fico¹³⁵ uvádějí, že tato kritika ob stojí pouze částečně, a že veškeré nebezpečí vyplývající z útoku by měl nést útočník, který se dobrovolně rozhodl, že poruší zájmy chráněné trestním zákonem.

Ačkoliv se kloním spíše k variantě, se kterou počítal rekodifikační vládní návrh z roku 2004, tak i možnost řešení dané problematiky, kterou navrhl Kuchta,¹³⁶ nelze zavrhnout. Jestliže ale Kuchta říká, že by prokázání daného afektu bylo důkazně značně nespolehlivé či dokonce zneužitelné a zároveň uvádí jako jednu z možností řešení využít institutu zmenšené přičetnosti či nepřičetnosti, pak v problematičnosti dokazování nevidím většího rozdílu. Zásada *in dubio pro reo* platí tak jako tak.

Ať tak či tak, důležité je, jak si počíná soudní praxe. Podle judikátu **sp. zn. 3 Tdo 840/2006** nese riziko za výsledek konfliktu mezi útočníkem a obráncem především obránce.¹³⁷ Dle tohoto rozhodnutí je vidět, že Nejvyšší soud zásadu odpovědnosti útočníka již aplikuje, a proto nevidím důvod, proč by ona zásada nemohla být vyjádřena i v novém trestním zákoníku.

¹³³ Srov. kapitolu II. D. Excesy z mezí nutné obrany, kde je problematika aktuálního posuzování excessu blíže rozvedena, s. 19 - 23.

¹³⁴ Hruška, J. Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku. *Trestní právo*, 2007, č. 12, s. 17.

¹³⁵ Fico, R. *Nutná obrana*. 1. vyd. Trenčín : Ludoprint, a.s., 2001, s. 28.

¹³⁶ Srov. Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. *Trestněprávní revue*, 2003, č. 2, s. 50.

¹³⁷ Srov. výklad, s. 33, shodně např. rozhodnutí sp. zn. 7 Tdo 272/2006, s. 31, 32.

Po zapracování jednotlivých připomínek do výše uvedeného vládního návrhu trestního zákoníku z roku 2004 se podoba znění ust. § 29 výrazně změnila. Nejdříve byl vypuštěn odst. 3, který rozdělil českou odbornou trestněprávní veřejnost na dvě skupiny a následně došlo i k vypuštění odst. 2, který zpřesňoval termín „způsob útoku“.

Současná navrhovaná podoba ust. § 29 tr. zák. je téměř identická se současným zněním ust. § 13 tr. zák. a vypadá následovně:

„§ 29

Nutná obrana

(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“¹³⁸

Důvodová zpráva k § 29 vládního návrhu trestního zákoníku z roku 2007 uvádí: „Úprava nutné obrany se přebírá z platné právní úpravy, která se po změnách provedených v devadesátých letech minulého století v praxi osvědčila.¹³⁹ Definice nutné obrany (§ 29) dostatečně akcentuje situaci obránce včetně překvapivosti či brutality útoku, strachu, zmatku či leknutí obránce, které se v praxi posuzují v rámci reakce obránce na „způsob útoku“, při pozitivním řešení problematiky omylu¹⁴⁰ (§ 18).“¹⁴¹

Konečné znění vládního návrhu tr. zák. z roku 2007 je tedy téměř totožné s tím současným. Došlo pouze k rozdělení současného ust. § 13 na dva odstavce. Je ovšem

¹³⁸ Návrh nového trestního zákoníku, sněmovní tisk 410, ze dne 19.12. 2007.

¹³⁹ Novela č. 290/1993 Sb. k 1.1. 1994, srov. výklad týkající se této novely, s. 9.

¹⁴⁰ Důvodová zpráva k § 18 vládního návrhu tr. zák., sněmovní tisk 410 uvádí: „Zákon nově upravuje v souladu s požadavky praxe skutkový omyl (§ 18), který se dosud vyvozoval z ustanovení upravujících subjektivní stránku trestného činu. Z hlediska podmínek vylučujících trestní odpovědnost je navrhována úprava pozitivního skutkového omylu. Jinými slovy řečeno, byla tu využita úprava dnes známá jako putativní nutná obrana či putativní krajní nouze.“

¹⁴¹ Důvodová zpráva k § 29 vládního návrhu tr. zák., sněmovní tisk 410.

škoda, že po patnácti letech rekodifikačních prací nedošlo k většímu posílení postavení obránce, ač ho judikatura v tomto duchu postupně dotváří. Domnívám se, že pokud dojde ke schválení navrhovaného trestního zákoníku, resp. jeho § 29 v této podobě, tak se do budoucna nevyhneme četným odborným diskusím na téma jeho dalšího zpřesnění.

VI. ZÁVĚR

Je třeba si uvědomit, že posuzování podmínek nutné obrany vyžaduje přísně individuální přístup ke každému jednotlivému případu, a proto je jakékoli zobecnění či nalezení určitého pravidla posuzování velmi obtížné. I přesto se pokusím stručně poukázat na zřejmý vývoj, který institut nutné obrany v rámci soudní praxe časem zaznamenal, a doložit ho na zveřejněné judikatuře.

Postupem času se výčet hodnot resp. zájmů chráněných trestním zákonem rozšiřoval. Např. podle judikátu **R 3584/1929**¹⁴² zákon neuznával nutnou obranu při útoku na čest. Toto pojetí bylo překonáno v padesátých letech minulého století, když byla nutná obrana připuštěna nejen proti útoku na život, svobodu, majetek, ale např. i na čest, resp. na všechny zájmy chráněné trestním zákonem.

Za pravidlo, které se vytvořilo během rozhodovací činnosti československých a českých soudů, považuji jednoznačně ustupující prvek proporcionality ve prospěch přiměřenosti nutné obrany.¹⁴³ Na judikatuře je patrné, že je třeba brát co nejvyšší důraz na konkrétní individuální podmínky a okolnosti jednotlivých případů. Každý případ je nutno nejprve posoudit zejména dle intenzity obrany a útoku (přiměřenost). Následné hodnocení jednotlivých chráněných zájmů (proporcionalita) hraje pak při rozhodování jen pomocnou úlohu. Působí zde jako jistý korektiv pro případy mimořádného nepoměru ohrožených a obětovaných zájmů.¹⁴⁴ Jednoznačně to vystihuje např. judikát **sp. zn. 11 Tz 5/83**,¹⁴⁵ když uvádí: „Podmínkou nutné obrany je totiž útok znamenající ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem, které je vyvoláno protiprávním jednáním. *Nezáleží přitom na povaze zájmů, které jsou ohroženy, neboť předmětem ochrany je jakýkoliv zájem chráněný trestním zákonem*, tedy nejen zájem na ochraně

¹⁴² Srov., s. 47.

¹⁴³ Pojmy jsou vyloženy výše, s. 9, 12, 13.

¹⁴⁴ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon - komentář, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003, s. 117.

¹⁴⁵ Judikát uveden, s. 58.

života a zdraví, ale i zájem na ochraně majetku.“ (Srov. např. sp. zn. 1 Tz 124/55; R 20/1957; R 19/1958; R II/1965; R 19/1982; R 47/1995 a další).¹⁴⁶

Čitelný je i vývoj v posuzování přiměřenosti resp. intenzity nutné obrany jako takové. Postupem času převážilo v soudní praxi tzv. subjektivní pojetí, podle kterého by měl soud jednotlivé případy zvažovat a hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která útok odvrací. Soud by měl přihlídnout tedy k tomu, že bránící se osoba, která se do této pro ni složité situace, kde jde často o její život, nedostala dobrovolně, že to nebyla ona, která dala podnět k protiprávnímu jednání, a proto by převážnou část rizika z jednání v nutné obraně měl nést útočník.

Tento trend v posuzování byl poměrně přehledně doložen výše, kde bylo na chronologicky seřazených právních větvích z judikatury, která se týkala intenzity nutné obrany z hlediska použitého obranného prostředku resp. zbraně, poukázáno na zřejmý vývoj v posuzování přiměřenosti nutné obrany.¹⁴⁷ Jak již jsem v práci několikrát zmínil, je nutné si uvědomit, že obránce má na rozhodnutí týkající se vhodného způsobu obrany často jen nepatrný zlomek času.

Na závěr bych rád pro srovnání vývoje v posuzování nutné obrany uvedl dvojici velmi podobných judikátů, které od sebe dělí zhruba sedmdesát let a na kterých je posun v hodnocení, kdy se soudy kloní častěji na stranu obránce, dobře patrný.

Starší judikát R 5180/1935¹⁴⁸ uvádí, že: „Mylný je názor stěžovatelův, že za potřebnou, a proto oprávněnou, se má považovat veškerá taková obrana, kterou napadený odvrátí hrozící bezprávný útok. Jak vrchní soud správně vyřkl - jen taková obrana je potřebná a přípustná, která je ve správném poměru k útoku.

Nemýlil se dále vrchní soud ani v tom, že neuznal, že by obžalovaný byl spáchal trestný čin ze strachu, z úleku, nebo zmatku. *Obžalovaný jako polní hajný musel*

¹⁴⁶ Srov. výklad týkající se ustupujícího prvku proporcionality, s. 13, 14.

¹⁴⁷ Souhrn právních větví z dané judikatury, s. 35.

¹⁴⁸ Judikát uveden, s. 71.

vědět, jakým způsobem může se přiměřeně bránit proti podobnému útoku, jakému byl vystavený ze strany poškozeného. Výstup tohoto mohl sice vyvolat v něm silné rozčilení, avšak ne takového stupně, že by nemohl posoudit, že není potřebné hned střelit do těla bezbranného útočníka. Proto vrchní soud správně uznal obžalovaného vinným.“

Naopak téměř aktuální rozhodnutí označené **sp. zn. 7 Tdo 272/2006**¹⁴⁹ konstatuje, že je třeba považovat za jednání v nutné obraně podle § 13 tr. zák. takové počínání, kdy obviněný (napadený) použije střelnou zbraň proti poškozenému (útočníkovi), který za použití vulgárního a výhružně znějícího slovního výroku proti obviněnému tohoto atakoval rychlým pohybem, nereagující na zvolání obviněného, že má zbraň, ani na varovný výstřel do země, naopak jeho další pohyb proti obviněnému byl doveden až do bezprostředního osobního kontaktu s faktickým zahájením fyzického útoku v podobě snahy udeřit obviněného do hlavy, přičemž během tohoto pohybu proti obviněnému hledal cosi v kapsách své bundy, což obviněný vyhodnotil tak, že útočník může mít při sobě předmět použitelný k zesílení útoku, a je irelevantní, že jej při sobě neměl. Použití střelné zbraně k odvrácení útoku, který byl vedený holýma rukama, je za daného stavu v souladu se zásadou, že obránce může použít i citelně důraznějšího prostředku, než jakým byl veden útok. *Nelze přisuzovat k tíži obviněnému skutečnost, že pracoval jako hlídač a situaci měl zvládnout bez použití zbraně.*

Soud dále dodal, že požadavek, aby osoby vykonávající profesi hlídače byly zdrženlivé v používání střelných zbraní, je sám o sobě důvodný, avšak neznamená, že jednání těchto osob, je-li posuzováno z hlediska ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, podléhá nějakým zvláštním omezením či jiným pravidlům, než která vyplývají z citovaného ustanovení.

Ponechám tedy na úvaze, jestli by dnes výše uvedený starší případ „polního hajného“ byl rozhodnut ve stejném duchu či nikoliv. Každopádně si myslím, že tato

¹⁴⁹ Judikát uveden, s. 31, 32.

komparace s aktuální judikaturou je velmi podnětná a přispěje k důkladnějšímu zamyšlení nad vývojem institutu nutné obrany.

Na úplný závěr bych rád vyslovil přání, aby má diplomová práce posloužila nejen jako práce, kterou zakončím magisterské studium na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, ale aby rovněž znamenala přínos do aktuální odborné debaty o institutu nutné obrany, a hlavně aby pokud možno co nejširší měrou informovala laickou veřejnost o jejich právech a povinnostech. Jen tak se lze totiž dopracovat výsledku, který jsem nastínil již v úvodu práce, a to, že se budeme stále méně a méně setkávat s onou netečností svědků protiprávního chování a nebudeme se bát hájit svá práva, která nám podle zákona náleží.

PŘÍLOHY

A. Použitá literatura

- 1) Císařová, D., Čížková, J. Aktuální problémy z hlediska nových kodifikací. Praha : AUC, Iuridica, 1986.
- 2) Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona). Bulletin advokacie, 1994.
- 3) Dolenský, A. Překročení hranic nutné obrany. Všehrd, 1993, č. 3.
- 4) Dolenský, A. Přiměřenost nutné obrany. Praha : Sborník prací z trestního práva, 1969.
- 5) Důvodová zpráva k vládního návrhu tr. zák., sněmovní tisk 410.
- 6) Fico, R. Nutná obrana. 1. vyd. Trenčín : Ludoprint, a.s., 2001.
- 7) Fremr, R., Zelenka, P. K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona. Právní praxe, 1994, č. 6.
- 8) Hruška, J. Institut nutné obrany ve světle navrhované rekodifikace trestního zákoníku. Trestní právo, 2007, č. 12.
- 9) Jebavý, M. Vybočení z mezí nutné obrany. Socialistická zákonost, 1975, č. 1.
- 10) Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná a zvláštní část. Praha : Linde, 2008.
- 11) Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné, obecná část. 2 vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1996.
- 12) Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. Trestněprávní revue, 2003, č. 2.

- 13) Kuchta, J. Nutná obrana. Brno : Masarykova Univerzita, 1999.
- 14) Lata, J. Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích. Trestní právo, 1999, č. 2.
- 15) Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné I. Obecná část. Praha: Kodex, 1997.
- 16) Novotný, O., Vanduchová, M. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha : Aspi, 2007.
- 17) Nývltová, I. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. Trestněprávní revue, 2003, č. 7.
- 18) Púry, F. K nepřipustnosti nutné obrany proti útokům zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby učiněným za podmínek svépomoci při ochraně zboží v obchodním domě. Trestněprávní revue, 2007, č. 1.
- 19) Púry, F. Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu. Trestněprávní revue, 2007, č. 8.
- 20) Solnař, V. Trestní právo hmotné. Praha : 1947.
- 21) Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Academia, 1972.
- 22) Solnař, V. Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Orac, 2003.
- 23) Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon - komentář, 5. vydání. Praha : C.H. Beck, 2003.
- 24) Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. Vydání. Praha : C.H. Beck, 2006.
- 25) Teschler, E. K některým otázkám nutné obrany. Trestní právo, 1997, č. 10.

- 26) Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Praha :
AUC, Iuridica, 1989, č. III.
- 27) Zigo, J. Vybočenie z medzí nutnej obrany. Socialistická zákonnosť, 1971, č.
10.

B. Uvedená a související judikatura

Proporcionalita a přiměřenost u nutné obrany

R 5249/1935

R 74/1946

sp. zn. 1 Tz 124/55

R 20/1957

R II/1965

R 49/1970

R 25/1976

R 41/1980

R 19/1982

R 12/1983

sp. zn. 1 To 4/83

R 47/1995

R 14/1999

sp. zn. 4 Tz 284/2001

sp. zn. 7 Tdo 272/2006

sp. zn. 3 Tdo 840/2006-I.

sp. zn. 5 Tdo 162/2007

Subsidiarita u nutné obrany

R 1633/1923

Zm I 165/27

R 19/1958

R 25/1976

R 8/1988

sp. zn. 7 Tdo 272/2006

Putativní nutná obrana

Zm I 370/25

Zm II 282/29

R 12/1954

+ související judikatura: Zm I 165/27; Zm I 568/29; R 208/1941

Pomoc v nutné obraně

R 12/1954

R 7/1970

R 9/1980

Některé další podmínky charakterizující nutnou obranu

R 3584/29

R 24/1956

Porušování domovní svobody

R 9/1980

R 47/1997

Omezování osobní svobody

Zm II 510/26

sp. zn. 8 Tdo 572/2006

R 25/2007

Ochrana majetku

sp. zn. 11 Tz 5/83

sp. zn. II. ÚS 317/01

Útok na veřejného činitele

Zm I 412/29

Zm I 288/29

R 4965/1933

R 55/1977

R 47/1980

Rvačka

Kr I. 196/20

R 2901/1927

R 165/1949

R 55/1952

R 75/1956

R 36/1960

R 26/1967

sp. zn. 8 Tz 68/99

TR NS, sešit 22, č. T 863

Procesní aspekty u nutné obrany

R 36/1991

R 36/1992

sp. zn. 8 Tz 217/99

sp. zn. 10 To 336/2003

K excessu nutné obrany obecně

Zm II 282/29

R 16/1994-I

Exces intenzivní

R 5180/1935

Zm IV 222/34

+ související judikatura: R 400/1921; R 6327/1939

Exces extenzivní

Zm I 667/26

Zm II 122/27

R 208/1941

R 77/1952

R 18/1979

sp. zn. 4 Tz 89/99

sp. zn. 8 Tz 217/99

sp. zn. 6 Tdo 66/2007

+ související judikatura: R 2940/1927; sp. zn. 7 Tdo 1530/2006

Exces chabý

Kr I 501/19

Zm I 165/27

R 3675/1929

+ související judikatura: R 969/1922; R 1068/1923

Exces jarý

Zm II 122/27

+ související judikatura: R 6180/1938